

BUJTÁS László Zsigmond

A gályarab prédikátorok és Frans Burman levélváltása (1675–1676)

A gályarabsággal, illetve a gályarab prédikátorokkal kapcsolatos nyomtatott, magyarországi könyvtárakban található korabeli források összefoglalására jó alkalommal szolgált szabadulásuk háromszáz éves évfordulója.¹ Az azóta eltelt időszakban előkerült nyomtatványokat Szabó Károly és Hellebrant Árpád Régi Magyar Könyvtárának legújabb kiegészítése² tekinti át.

Az alábbiakban a gályarabok három olyan, röplapformában megjelent levelét közöljük, amelyek elkerülték a szerkesztők figyelmét, jóllehet Miklós Ödön már a század elején felhívta rájuk a figyelmet.³ Otrokocsi Fóris Ferenc Frans Burman és Johannes Leusden utrechti professzorokhoz írt levelének (1. számú levél) korabeli német fordítását közölte már Thury Etele.⁴ A gályarab prédikátorok Burmanhoz és Leusdenhez, illetve Utrechtben tanuló honfitársaikhoz írt leveleiről (3. és 4. számú levél) Miklós adott hírt. Ezeknek eddig csak holland nyelvű változata volt hozzáférhető egy 1684-es gyűjteményes kiadásból, valamint a levelek fakszimile kiadásából⁵ – ezek szintén kimaradtak Szabó és Hellebrant művének pótlásából –, az eredeti latin verzió nem.

Teljes terjedelemben való közlésüket azonban nem ez, és nem is csak az indokolja, hogy magyarországi könyvtárakban nincs belőlük példány, hanem leginkább az, hogy azon ritka hungarikumok közé tartoznak, amelyeknek megjelenési körülményei, illetve külföldi (hollandiai) visszhangjuk a korabeli források tükrében igen jól nyomon követhetők. Közzétételüket ezenkívül az is indokolta teszi, hogy fennmaradtak a gályarabok leveleire adott válaszlevelek is (2. és 5. számú levél).

---

¹ In memoriam eliberationis verbi divini ministrorum Hungaricorum ad tiremes condemnatorum MDCLXXVI. Szerk. MAKKAI László, BARCZA József, CSOHÁNY János. Debrecen, 1976. /*Studia et acta ecclesiastica. Nova series. Acta ecclesiastica I/*

² SZABÓ Károly–HELLEBRANT Árpád: Régi Magyar Könyvtár. Pótlások, kiegészítések, javítások. 1–4. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Bp., 1990–1993. (A továbbiakban: RMK Pótl.)

³ MIKLÓS Ödön: Holland intervenció a magyar protestantizmus érdekében (1674–1680) (a továbbiakban Holland intervenció...). Pápa, 1918, 26., 31; Uő. De houding der Nederlanden in de Hongaarsche geloofsvervolgingen (1674–1680) (a továbbiakban De houding...). *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* 1919, 35., 103–104. (A két közlemény közül az utóbbi közli a forrásokat, ezért elsősorban ezt idézzük.)

⁴ THURY Etele: Adatok a magyar protestáns gályarab lelkészek történetéhez. Bp., 1912. 11–13.

⁵ POOT, Abraham van: *Naauwkeurig verhaal van de Vervolginge aangerecht tegens de Euangelise Leeraren in Hungariën*. Amsterdam, 1684. 444–450; *Nederlanders en Hongaren. Ontmoetingen tussen twee volken*. Szerk. HEIMLICH István. Bp., 1987. 63–69.

A három említett levél mellett közzétesszük még a prédikátoroknak szabadulásuk után Burmanhoz és Dél-Holland egyházmegye zsinatához írt levélét, illetve levéltörredékét (6. és 7. számú levél), amelyeknek csak holland nyelvű nyomtatott változata maradt fenn. A két levél közül az első egykori meglétét Miklós Ödön mutatta ki Burman és Johann Heinrich Heidegger (1633–1698) zürichi teológiaprofesszor levelezéséből, de elveszettek hitte,⁶ a másodikra a szakirodalom eddig nem figyelt fel.

Mint ismeretes, a prédikátorok nem sokkal gályára kerülésük után élénk diplomáciai levelezésbe kezdtek, hogy remélt pártfogóik segítségével minél előbb elérjék kiszabadulásukat. 1675 nyaráról–kora őszeről fennmaradtak a nápolyi reformátusoknak,⁷ a zürichi városi tanácsnak és egyháznak,⁸ a német választófejedelmeknek és rendeknek,⁹ a német egyetemeknek,¹⁰ valamint a velencei reformátusoknak és evangélikusoknak írott leveleik.¹¹ Az itt közlendő levelekből pedig kitűnik, hogy írtak II. Károly angol királynak,¹² Genfben és Károly Lajos pfalzi választófejedelemnek is.

Az említettekén kívül Hollandia mint református nagyhatalom és potenciális közvetítő természetes választás volt. Annyira magától értetődő, hogy a gályarabok mindkét csoportja, a május 8-án a nápolyi gályákra eladott és a Magyarországról július 2-án útnak indított, előbb Triesztben maradt, majd később a buccari (ma Bakar, Horvátország) börtönbe került csoportjuk is kísérletet tett arra, hogy kapcsolatot teremtsenek Hollandiával.

A nápolyiak több vonalon is próbálkoztak. Gályára kerülésük után, de még június 6. előtt írtak a holland parlamentnek, majd június 6-án Burmannak és Leusdennek. A közvetlen hollandiai kapcsolatfelvételen kívül közvetett úton is próbálkoztak: levelet írtak Malapert bázeli holland rezidensnek¹³

---

⁶ MIKLÓS, De houding ..., 105.

⁷ Kiadva: LAMPE, Friedrich Adolf–(DEBRECENI EMBER Pál): *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania. Trajecti ad Rhenum, 1728.* 451–452; BOD, Petrus de Felső-Csernáton: *Historia Hungarorum ecclesiastica.* Edd. L. W. E. RAUWENHOFF, Car. SZALAY. II. Lugduni Batavorum, 1890. 86–87.

⁸ Kiadva: THURY i. m. 18–22., 23–28.

⁹ RMK III. 2730a = RMK Pótl. 6689. (Ez utóbbi helyen tévesen az RMK III. 2730. csak latin nyelvű kiadásaként felvéve. E levélnek csak latin kiadása maradt fenn, a német egyetemeknek írttal szemben, amelynek csak két nyelvű kiadása maradt fenn.) Lásd még App. H. 980. Kiadva: LÁNYI György: *Narratio historica.* H. n. 1676. /RMK III. 2764/. 70–76; THURY i. m. 124–130.

¹⁰ RMK III. 2730. Kiadva: BOD i. m. 103–106; THURY i. m. 130–134.

¹¹ Kiadva: BOD i. m. 89–90.

¹² A levélükre adott válasz kiadva: LAMPE–DEBRECENI i. m. 488–492; BOD i. m. 100–103.

¹³ Malapert, Abraham (1639/40–1676), 1672-től Hollandia rezidense Bázelen. (SCHÜTTE, O.: *Repertorium der Niederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland.*'s-Gravenhage, 1976. 178.)

az 1675. május 12. és július 2. közötti időszakban.¹⁴ A trieszti csoport 1675. augusztus 13-án kelt levelében azt indítványozta Nicolaus Zaffiusnak, a gályarabokért közismerten sokat tevő velencei prédikátornak és orvosnak, hogy járjon közbe a holland rendeknél és az angol királynál, hogy azok előteremtsek a kiváltásukhoz szükséges összeget.¹⁵ Végül arra is van adatunk, hogy a prédikátorok 1675. szeptember 22-ike előtt már Hamel Bruyninx bécsi holland rezidenssel¹⁶ is felvették a kapcsolatot.¹⁷

A nápolyi gályákra adott 30 prédikátor közül a következők tanultak korábban Utrechtben, illetve Hollandiában: Kálnai Péter 1646-ban, Séllyei István 1655-ben, Otrókocsi Főris Ferenc 1671-ben iratkozott be az utrechti,¹⁸ Köpeczi Balázs pedig 1671-ben a groningeni egyetemre.¹⁹ Közülük valószínűleg Otrókocsi Főris Ferenc volt az egyedüli, akinek, mivel több professzornál is tanult, kellő ismeretsége volt ahhoz, hogy eséllyel próbálják meg Hollandiát is bekapcsolni a kiszabadításukért folytatott nemzetközi akcióba.

Frans Burmannak (1632–1679), aki 1662-től volt az utrechti egyetemen a teológia, majd 1671-től az egyháztörténet professzora,²⁰ számos magyarországi és erdélyi tanítványa volt. Erről, s hogy *Synopsis Theologiae* című művét Európa-szerte, így Magyarországon és Erdélyben is előszeretettel használták, Johannes Georgius Graevius (Gräve) utrechti történészprofesszor is

¹⁴ Kiadva: LAMPE–DEBRECENI i. m. 467–469; BOD i. m. 87–89. – A gályarabok számos datálatlan levele keletkezési időpontjának meghatározásánál fogódzópont lehet a fogság közben elhunyt prédikátorok halálának időpontja. A mi esetünkben a fogódzópont Füleki István 1675. május 12-i és Szilvási István 1675. július 2-i halála. (Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár (a továbbiakban: MPEA) 1902, 161, 159). Mivel a nápolyi gályákra 30 prédikátor került, a Malapertnek írt levelet pedig 29 prédikátor írta alá, a levél logikusan a 29. (Füleki) és 28. prédikátor (Szilvási) halálának időpontja között kellett hogy keletkezzék.

¹⁵ THURY i. m. 17–18.; KOCSI CSERGŐ Bálint: *Narratio brevis de oppressa libertate Hungaricarum ecclesiarum*. In: MPEA I. 1902. 98.

¹⁶ Hamel Bruyninx, Gerard (1616–1691), 1670-től Hollandia bécsi rezidense, majd 1676 végétől rendkívüli követe. (SCHUTTE i. m. 134–135.)

¹⁷ Lásd Hamel Bruyninx Bécs, 1675. szeptember 22-én kelt levelét a parlamentnek. Kiadva: BRANDT, Gerard: *Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruiter*. Amsterdam, 1687. 934–936; SPRENGER VAN EYK, J. P.: *De martelaars der Protestantsche kerken van Hongarije in de zeventiende eeuw*. Dordrecht, 1845. LV–LVIII.

¹⁸ *Album studiosorum Academiae Rheno-Trajectinae MDCXXXVI–MDCCCLXXXVI*. Ultraiecti, MDCCCLXXXVI. (a továbbiakban: ASART) 14., 45., 66.

¹⁹ *Album studiosorum Academiae Groninganae*. Groningen, 1915. 108.

²⁰ *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (a továbbiakban: NNBW). IV. Leiden, 1918. 351–352; *Biographisch woordenboek van protestantse godgeleerden in Nederland* (a továbbiakban: BWPGN), I.'s-Gravenhage. 1919. 702–711; *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme*. II. Kampen 1983. 111–113.

megemlékezett a Burman temetésén tartott gyászbeszédében.²¹ Tanítványai közé tartozott Otrokocsi Fóris is, aki 1672. február 21-én disputált nála,²² és később legkedvesebb tanárának nevezte.²³ Otrokocsi Fóris Utrechtben Burmanon kívül Johannes Leusdennek (1624–1699), a héber és görög nyelv professzorának²⁴ előadásait is látogatta.²⁵ Így nem véletlen, hogy a Hollandiába írt levelek címzettjei éppen Burman és Leusden lettek.

Otrokocsi Fóris 1675. június 6-án kelt levelének szövegét (1. számú levél) sokáig csak a Thury Etele által közölt korabeli német fordításból ismertük. A levél latin eredetije nem maradt fenn. Fennmaradt viszont Burman és Leusden tanúsítványa szerint az eredetivel szóról szóra megegyező másolata, amelyet a két utrechti professzor a források szerint valamikor november 5-ike előtt küldött el a genfi egyházközségnek.²⁶ A másolatot jelenleg a genfi

²¹ „*Ad auditiones ejus publicas in Academia, & ad acroases domesticas quantus non solum ex nostra Belgica, sed ex omni Europa, in primis ex Helvetia, Germania & ultima Pannonia & Dacia, erat concursus, quanta multitudo juvenum lectissimorum ex ejus ore pendebat...*” (GRAEVIUS (Gräve), Johannes Georgius: *Oratio funebris in obitum Viri Perquam Reverendi et Celeberrimi Francisci Burmanni. = Johanni Georgii Graevii Orationes quas Ultrajecti habuit. Leiden, 1717. 343.*) – „*Syntagma Theologicum in quanta sit dignatione & pretio, non tantum documento est, quod in multis Scholis & Academiis Belgicis, Germanicis & Pannonicis, in quibus floret intemerata religionis nostrae castimonia, explicatur publice privatimque a celebribus & pereruditis doctoribus.*” (Uo. 344.)

²² RMK III. 2600.

²³ „*Alii Paschasium Rathbertum [= Radbert, Paschase (790 k.–859), francia teológus] Erbenjensem Monachum, circa (an. D. 850.) primum hujus opinionis authorem fuisse putant; sicut hic oretenus quoque assertum a piae mem. Francisco Burmanno, Praeceptore meo dilectissimo ac doctissimo, quondam in privato Collegio Theologico Ultrajecti, anno D. 1672. auribus et calamo excepi; quod ipsum etiam ex locis ejus Theologicis collegi potest.*” (OTROKOCSI FÓRIS Ferenc: *Eirénikon, seu pacis consilium. Franeker, 1692. /RMK III. 3727/. 72.*

²⁴ NNBW, IX. Leiden, 1933, 601–602; BWPGN, V. 's-Gravenhage, 1943. 765–770.

²⁵ Tanulmányairól Johannes Leusden mintegy húsz évvel később, 1693-ban így nyilatkozott: „*...apud nos Theologicis, Philosophicis et Philologicis studiis ann. D. 1671 et 1672. incubuit; celeberrimos nostros Theologos, Voetium [= Voetius, Gisbertus (1589–1676), teológiai professzor], Essenium [= Essenius, Andreas (1618–1677), teológiai professzor] et Burmannum, audivit; in Linguis, Hebraea, Chaldaea et Graeca excolendis, mea Collegia diligentissime frequentavit...*” (OTROKOCSI FÓRIS Ferenc: *Examen reformationis et sociorum ejus. Nagyszombat, 1696. /RMK II. 1853./ Praefatio ad lectorem, X.*)

²⁶ Genfben nem ekkor értesültek először a gályarabok sorsáról. A genfi városi tanács 1675. szeptember 21-i ülésén feljegyezték, hogy a zürichi városi tanács elküldte nekik Zaffius szeptember 4/14-én hozzájuk írt levelét (kiadva: THURY i. m. 28–30), valamint a prédikátorok trieszti csoportjának augusztus 13-i Zaffiushoz írt levelét (kiadva: uo. 16–18), és arra kéri őket, hogy rendezzenek gyűjtést a gályarabok javára. A genfi városi tanács úgy dönt, hogy teljesíti a zürichiek kérését: 1675. november 9-ére már 11.800 florenum gyűlt össze. (Archives d'Etat de Genève, RC 175, pp. 367, 404. G. Fragmère szíves közlése.)

Bibliothèque publique et universitaire-ben őrzik a *Correspondance ecclésiastique* állagban (jelzete: Ms. fr. 434).²⁷

A levelet továbbküldték az éppen Hanauban tartózkodó Burmannak, aki válaszában (2. számú levél) ígéretet tett arra, hogy a holland parlamentben ülő ismerőseit bevonja az ügy megoldásába. Burman ezenkívül beszámolt arról is, hogy a gályarabok számára Majna-Frankfurtban, Hanauban pénzt gyűjtöttek. Burman levelének általunk közölt másolata a zürichi *Zentralbibliothek*ban Johann Heinrich Heidegger hagyatékában található (jelzete: Ms. D 182). Nyilván Burmannak is köszönhető, hogy a gyűjtés Majna-Frankfurtban ezután is folytatódott: 1675. szeptember 23-án Philipp Jacob Spener (1635–1705) ottani evangélikus lelkész feljegyezi, hogy a városban pénzt gyűjtenek abból a célból, hogy a gályarabokat kiváltsák.²⁸ Az utrechti egyháztanács 1675. november 15-i ülésén már arról esett szó, hogy Majna-Frankfurtból arról értesítették Burmant, hogy az ottani gyűjtés eredményeképpen 140 birodalmi tallért küldtek Otrokocsi Főrísnek, amelyet az megkapott.²⁹ Spener november 16-án pedig már arról adott hírt, hogy 889 florenumot gyűjtöttek a prédikátorok számára.³⁰

1675. augusztus 25-én a gályarabok újabb leveleket küldtek Hollandiába. Az egyiket ismét Burmannak és Leusdennek (3. számú levél), a másikat pedig Utrechtben tanuló honfitársaikhoz (4. számú levél). A levelek latin eredetijét és holland fordítását tartalmazó röplapot a *hágai királyi könyvtár* röplapgyűjteményében őrzik (jelzete: pamflet 11262).

Ha megnézzük, hogy az utrechti egyetemre, illetve a többi hollandiai egyetemre ebben az évben hány magyarországi diák iratkozott be, azt látjuk, nem volt információjuk arról, hogy tanultak-e akkortájt magyarországi vagy erdélyi diákok egyáltalán és hányan az utrechti, illetve a többi hollandiai

---

²⁷ Arra, hogy a levél Svájcba is eljutott, egy magyar kutató már a múlt század végén felfigyelt: a levélben foglaltakkal a genfi egyháztanács 1675. november 5-én foglalkozott (SZÉL Kálmán: A magyarhoni h. hiv. egyházra vonatkozó egyes történeti adatok a genfi h. hiv. papi testület (vénétable compagnie des Pasteurs) jegyzőkönyvéből. Sárospataki Füzetek (a továbbiakban SpFüz) 1862, 923.). Szél valószínűleg le is másolta a levelet, és elküldte Antalfi Jánosnak, a folyóirat szerkesztőjének, de közzétételére nem került sor. (ANTALFI János: Válasz Szilágyi István úrnak. SpFüz 1861, 752.)

²⁸ NEUSER, Wilhelm: Philipp Jacob Speners Eintreten für die verfolgten Protestanten in Ungarn (1671–1689) = Rebellion oder Religion? Die Vorträge des internationalen Kirchenhistorischen Kolloquiums Debrecen, 12. 2. 1976. Edd. Peter F. BARTON und László MAKKAI. Bp., 1977. /Studia et Acta ecclesiastica, Nova series III./ 137.

²⁹ SEGESVÁRY Lajos: Magyar református ifjak az utrechti egyetemen. Debrecen, 1935. 13.

³⁰ Spener levele Gottlieb Spizelnek. Frankfurt am Main, 1675. november 16. (Prof. Dr. Johannes Wallmann, Ruhr-Universität Bochum szíves közlése.)

egyetemen és a harderwijki főiskolán. Arra már Miklós Ödön felhívta a figyelmet, hogy az 1671–1675 közötti időszakban drasztikusan, mintegy hetedére csökkent a négy hollandiai egyetemre (Franeker, Groningen, Leiden, Utrecht) beiratkozott magyarországi és erdélyi diákok száma az 1665–1670 közötti időszakhoz képest.³¹ Ami magát az 1675-ös évet illeti, az utrechti egyetem anyakönyve szerint ebben az évben egyetlen magyarországi vagy erdélyi sem subscribált az egyetemen. 1674-ben is csak egy, az erdélyi illetőségű Rácböszörményi János,³² aki Utrecht után 1676 februárjában a leideni, majd júliusában a franekeri egyetemre iratkozott be.³³ Ha a többi holland egyetemet nézzük, ott is alig iratkoztak be ebben az évben: Franekerben nem volt beiratkozó, Groningenben szintén nem, Leidenben 1675-ben pedig csak Tarczali Pál írta alá az egyetem törvényeit.³⁴ Végül a harderwijki főiskolára sem iratkozott be senki ebben, illetve a megelőző években. A közvetlen adatok alapján tehát csak Rácböszörményi Jánosról valószínűsíthető, hogy 1675-ben Utrechtben tartózkodott. Burman 1675. december 9-i levelének (5. számú levél) utóirata mégis arra utal, hogy többen voltak ott.

Otrokocsi Fóris levele – jóllehet a megírástól számítva az első vele kapcsolatos adatig elég hosszú idő telt el – nem maradt visszhang nélkül Utrechtben, illetve Hollandiában. Annál is kevésbé, mivel a magyarországi protestánsok ügye nem volt ismeretlen a holland egyházi és világi közvélemény előtt. Leusden, aki a magyarországi állapotokról valószínűleg Tarczali Pál leveléből értesült, 1675. február 8-án az utrechti egyháztanács ülésén arról számolt be, hogy Magyarországon a reformátusoktól diplomákat vettek el, prédikátorokat üztek el vagy vetettek börtönbe, és Bengt Oxenstierna bécsi svéd követ beadványában azt kérte I. Lipóttól, hogy engedje szabadon a fogva tartott evangélikusokat.³⁵ Utrecht tartomány gyűlése február 11-én Tarczali levele alapján felhatalmazza a holland parlamentben ülő képviselőit, hogy hassanak oda, hogy a parlament egyrészt írjon levelet a császárnak, másrészt a Hágában székelő külföldi követeknél járjon el a magyarországi protestánsok érdekében.³⁶ Ezek után nem véletlen, hogy még ugyanabban az évben Utrechtben jelent meg egy röplapban a svéd követ 1674 decemberében

---

³¹ MIKLÓS, *Holland intervenció...*, 14.

³² ASART, 68.

³³ *Album studiosorum Lugduno-Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV* (a továbbiakban: ASLB). *Hagae Comitum, MDCCCLXXV*. 602; *Album studiosorum Academiae Franckeriensis*. Franeker, 1968. 219.

³⁴ ASLB, 594.

³⁵ MIKLÓS, *De houding...*, 101.

³⁶ Uo. 27–29.

Lipóthoz írt beadványának, valamint a magyarországi börtönökben raboskodó prédikátorok ugyanakkor Lipóthoz intézett kérvényének holland fordítása.³⁷ A kérdés a holland parlament február 23-i ülésén került napirendre, és az úgy határozott, hogy döntés előtt az ügyet alaposan megvizsgálja.³⁸

Burman az utrechti egyháztanács 1675. szeptember 6-i ülésén felolvasta Otrókocsi Fóris levelét. A tanács úgy határozott, hogy a levelet *lefordíttatják hollandra és kinyomtatják*, gyűjtést rendeznek a gályarabok javára, és az így összegyűlt pénzt eljuttatják Burmanhoz, valamint az utrechti zsinatot és a tartomány rendjeit is megkéri a közbenjárásra a parlamentnél.³⁹ A lefordított és kinyomtatott változatot Miklós Ödön a század elején még Amszterdamban látta, ma a *genti egyetemi könyvtár* Isaac Meulman-gyűjteményében található (jelzete: 5367). A levéllel a következő nap összeülő utrechti zsinat is foglalkozott, és elhatározták, hogy Otrókocsi Fóris levelét bemutatják Utrecht tartomány rendjeinek, és arra kérik őket, hogy a tartomány képviselői lépjenek fel a parlamentben a gályarabok érdekében. Ezenkívül úgy döntöttek, hogy az ország többi zsinatának is írnak a gályarabok érdekében. Utrecht tartomány szeptember 10-i gyűlésén utasította parlamenti képviselőit, hogy tegyenek meg mindent azért, hogy a parlament közbenjárjon a Habsburg császárnál és a spanyol királynál a gályarabok kiszabadulása érdekében.⁴⁰ Október 7-én jutott hozzá a levél lefordított és kinyomtatott alakjához Daniel Johann Kramprich, Lipót hágai követe is, aki azon nyomban lemásolja és a német fordítással együtt továbbítja a bécsi udvarhoz.⁴¹

Közben Zaffius 1675. szeptember 9-én levélben fordult a hollandiai református egyházak lelkészeihez, az iskolák rektoraihoz és az egyetemek professzoraihoz, hogy támogatásukat kérje védenecsei számára,⁴² majd szeptember 14-én elküldte Zürichbe a prédikátorok trieszti csoportjának augusztus 13-i

---

³⁷ A svéd követ beadványának német nyelvű kiadása: App. H. 2110. A prédikátorok kérvényének német nyelvű, szövegében azonos, formátumában némileg eltérő kiadásai: RMK III. 2728, 2728a = RMK Pótl. 6688; App H. 2112. Ez utóbbi kiadva: THURY i. m. 108–111. A követ beadványának holland fordítása a *Propositie van den Extraordinari Ambassadeur den Grave van Oxenstern ...* (Utrecht, 1675) című röplapban (App. H. 981) jelent meg. Ugyanitt található a prédikátorok kérvényének holland fordítása is: *Supplicatie van 71 gevangene Sweitzer en Augsburgsche Confessie-geenooten predicanten en schoolmeesters aen syn keyserlycke Mayesteyt* (vö. RMK Pótl. 6683).

³⁸ MIKLÓS i. m. 29–30.

³⁹ Uo. 102–103.

⁴⁰ Uo. 86–87., 32–33.

⁴¹ THURY i. m. 44.

⁴² Kiadva: LAMPE–DEBRECENI i. m. 447–449; BOD i. m. 91–92.

hozzá írt levelét.⁴³ A zürichi tanács felkérte Heideggert, hogy forduljon a gályarabok érdekében Malaperthez,⁴⁴ így az a trieszti csoport és Zaffius levelét elküldte a rezidensnek,⁴⁵ aki 18/28-án a Heideggertől kapott iratok másolatát Hollandiába küldve ajánlotta a gályarabokat Hendrik Fagel külügyi államtitkár jóindulatába.⁴⁶ Ugyancsak e hónapban, szeptember 22-én Bécsből Hamel Bruyninx levélben fordult a parlamenthez, amelyben hírt ad a prédikátorok ártatlanságát bebizonyító hamarosan elkészülő munkájáról, és felveti, nem volna-e célszerű eljárni a bécsi és madridi udvarnál annak érdekében, hogy szolgáltatassák ki a prédikátorokat, akik így holland fennhatóság alatt várnák meg, amíg támogatóik a császárt meg nem győzik ártatlanságukról.⁴⁷

A gályarabok augusztus 25-i levelével az utrechti egyháztanács – a források szerint – a megírás után mintegy két és fél hónappal, 1675. október 11-én foglalkozott. Elhatározták, hogy írnak képviselőjüknek Hágába, hogy tudakozódják afelől, milyen lépéseket tett a parlament a gályarabok ügyében, másrészt felhatalmazták, hogy minden tőle telhetőt tegyen meg az érdekében.⁴⁸ Jóllehet nincs arra adatunk, hogy az egyháztanács döntött volna a hollandra fordításról és a kiadásról, Burmannak ebben játszott szerepe logikusnak tűnik.

1675. október 19-én a gályarabok újabb levelet írtak Burmannak. E levélről Burman 1675. december 6-i leveléből tudunk, tartalmát azonban nem ismerjük.⁴⁹ Ugyanezen a napon Malapert is írt Fagelnak a gályarabok érdekében. Október 23-án Michiel de Ruyter (1607–1676) admirálisnak, a gályarabok későbbi megszabadítójának küldött levelet,⁵⁰ amelyben hírt ad a számukra folytatott németországi gyűjtésekről, és mivel attól fél, hogy mire

---

⁴³ THURY i. m. 29.

⁴⁴ PFISTER, Rudolf: Kirchengeschichte der Schweiz. II. Zürich, 1974. 506.

⁴⁵ LAMPE–DEBRECENI i. m. 449.

⁴⁶ Algemeen Rijksarchief, Hága, Archief van de Staten-Generaal, 6135. (M.C.J.C. van Hoof szíves közlése.)

⁴⁷ BRANDT, i. m. 935; SPRENGER VAN EYK i. m. LVII.

⁴⁸ MIKLÓS i. m. 103–104.

⁴⁹ Burman ezt a levelet november 15-én kapta meg (lásd az 5. számú levelet). A levélnek az utrechti egyháztanács üléseinek jegyzőkönyvében nincs nyoma. Nem kizárt azonban, hogy Burman az ugyanazon napján ülésen ismertette a levelet, és a jegyzőkönyvben található megjegyzés, miszerint arról értesültek, hogy „*de bekende Hungerse broederen blyven beswaert met de selve droevige miserie als voor dese*” (a magyar testvéreknek, akikről már korábban szó volt, *továbbra is* ugyanolyan elszomorító nyomorúságban van részük, mint korábban), erre a levélre vonatkozik. (Vö. SEGESVÁRY i. m. 13.)

⁵⁰ De Ruytert 1675 júliusában küldték a Földközi-tenger térségébe, hogy Hollandia a Franciaország ellen létrejött hága szövetség tagjaként, melynek többek között a Habsburg császár és Spanyolország is tagja volt, a spanyol hajóhadat támogassa a franciák ellenében.

Hollandiából De Ruyterhez elér a parlament határozata, a gályarabok közül sokan nem élnek már, tudatja vele, hogy véleménye szerint a nápolyi alkirálynál különösebb nehézség nélkül elérheti a gályarabok szabadonbocsátását. Ha erre módja van, arra kéri, hogy helyezze el őket hajóin, és küldje őket Zürichbe.⁵¹

Hogy a gályarabok leveleivel, illetve helyzetükkel nemcsak az utrechti egyháztanács és zsinat, valamint Utrecht tartomány foglalkozott, abban nyilván szerepe volt a levelek nyomtatott formában való megjelenésének is. Burman fáradozásai sikeresnek bizonyultak: a parlament 1675. október 24-én foglalkozott Otokocsi Fóris levelével, mégpedig Overijsszel tartomány kérésére. Az ülés után utasították Hamel Bruyninxot, hogy tegyen meg mindent Bécsben a gályarabok kiszabadulása érdekében. Október 30-án Malapert levelét tárgyalták, és további megfontolásra kiadták a külügyi bizottságnak. Az amszterdami egyháztanács 1675. október 31-i ülésén gyűjtés rendezését fontolgatta a gályarabok megsegítésére.⁵² Az utrechti zsinat 1675. november 3-i ülésén visszatért az ügyre. Újra elhatározták, hogy írnak az ország többi zsinatának. A levélben röviden ismertették Otokocsi Fóris levelét, a gályarabok kiszabadulása érdekében addig általuk és a tartomány rendjei által megtett lépéseket, és arra kérték a többi zsinatot, hogy azok hassanak oda tartományaik rendjeinél, hogy parlamenti képviselőiket bízzák meg a gályarabok ügyének felkarolásával.⁵³

A parlament Hamel Bruyninx és Malapert levelét is figyelembe véve november 11-én utasítást adott De Ruyternek, hogy szabadítsa ki a prédikátorokat.⁵⁴ Az utrechti egyháztanács november 15-i, illetve 22-i ülésén arról esett szó, hogy a tartomány gyűlése megbízta parlamenti képviselőit, szorgalmazzák a parlamentben, hogy az hatalmazza fel De Ruytert, tegyen meg mindent a gályarabok érdekében, illetve úgy döntöttek, hogy közvetítők révén megpróbálják elérni, hogy az ügyet az angol parlament is napirendjére tűzze.⁵⁵ Észak- és Dél-Holland egyházmegyék zsinata 1675. november 20–21-i ülésén foglalkozott a gályarabok ügyével. A zsinat egyik résztvevője beszámolt arról, hogy miután képviselőjük részt vett az utrechti zsinaton, és ott szóba került Otokocsi Fóris levele, utánajárt az ügynek, és megtudta, hogy a parlament már hathatós intézkedéseket hozott az ügyben. Az amszterdami egy-

---

⁵¹ BRANDT i. m. 941–942; SPRENGER VAN EYK i. m. LXX–LXXI.

⁵² MIKLÓS i. m. 35–37., 38., 94.

⁵³ Uo. 87–89.

⁵⁴ BRANDT i. m. 934; SPRENGER VAN EYK i. m. LIII–LV.

⁵⁵ MIKLÓS i. m. 104–105.

háztanács december 12-i ülésén a gályarabok egy latin nyelvű levelét olvasták fel, Miklós Ödön szerint valószínűleg az október 19-ét.⁵⁶

A gályarabok október 19-i levelére Burman 1675. december 6-i levelében (5. számú levél) válaszolt, és beszámolt azokról a lépésekről, amelyeket szabadulásuk érdekében megtettek és meg fognak tenni. E levél általunk közölt másolata szintén a zürichi *Zentralbibliothek* Heidegger-hagyatékában található (jelzete: Ms. D 182). A levél rávilágít arra a kiterjedt kapcsolatrendszerre, illetve élénk diplomáciai tevékenységre, amelynek központjában Burman állt.

Leveleiből kiderül, hogy Zaffius, Hamel Bruyninx és Heidegger mellett kiemelkedő szerepe volt abban, hogy De Ruyter a gályarabokat 1676. február 11-én kiszabadította. Burmannak a kiszabadulásukban játszott szerepéről egyébként később maga Otrókocsi Fóris is megemlékezett, amikor megírta szenvedéseik történetét, a *Furor Bestiae*.⁵⁷

A gályarabok és Burman levélváltását a kiszabadult prédikátorok (pontosabban Otrókocsi Fóris) 1676. május 7-én Velencéből kelt levele zárja le (6. számú levél). Ennek a levélnek a latin eredetijét nem ismerjük, holland fordítását Lambert van den Bosch (1620–1698) holland történetíró De Ruyter-életrajza őrizte meg számunkra, amelyet a szerző *Leeven en daden der doorluchtigsten zee-helden en ontdeckers van landen deser eeuwen* (Amszterdam, 1676) című műve tartalmaz. A kötet érdekessége ezenkívül, hogy közli még a prédikátorok egy másik levelének a töredékét (7. számú levél) is, amelyet azok Van den Bosch szerint a hollandiai egyházakhoz, valójában azonban Dél-Holland egyházmegye zsinatához írtak, és *újra kiadja* a gályarabok 1675. augusztus 25-i Burmanhoz és Leusdenhez, valamint honfitársaikhoz írt levelét.

A prédikátorok levelei most sem maradtak visszhang nélkül Hollandiában. Burman ismertette Otrókocsi Fóris levelét az utrechti egyháztanáccsal, amely 1676. május 22-i ülésén úgy határozott, hogy megkérik a tartományi gyűlés elnökét és a város polgármestereit, járjanak közben annak érdekében, hogy a császár biztosítsa a magyarországi egyházak korábbi szabadságát, a május 29-i és június 5-i ülésen pedig arról döntöttek, hogy az ügyet a parlament figyelmébe ajánlják. Burmannak arra is volt gondolja, hogy tájékoztassa az ügyről Dél-Holland egyházmegye július elején összeülni készülő zsina-

---

⁵⁶ Uo. 71., 95; Uő. Holland intervenció..., 56.

⁵⁷ OTROKOCSI FÓRIS Ferenc: *Furor bestiae contra testes Jesu Christi in Hungaria*. 1676. Ford. HERPAY Gábor. Kiad. és bev. CSIKESZ Sándor. Bp., 1933. /Régi Magyar Református Könyvtár. III. sor. 1./ 56. Lásd még a mű holland fordítását: VAN POOT i. m. 111.

tát.⁵⁸ A július 6-a és 18-a között ülésező zsinat a prédikátorok második, töredékesen fennmaradt levelével foglalkozott, amelyben azok azt kérik, járjanak közben a császárnál, hogy visszatérhessenek hazájukba és folytathassák szolgálatukat. A zsinat úgy döntött, hogy alkalmas időben megkeresi majd Caspar Fagelt, Holland és West-Friesland tartomány főtitkárát, hogy megtárgyalja vele az ügyet, és azután cselekszik majd.⁵⁹ A levélről ezután még Észak-Holland egyházmegye zsinatának július 27-i ülésén is szó esett, ott azonban nem hoztak vele kapcsolatban határozatot.⁶⁰

A gályarabok leveleinek újbóli kiadása Van den Bosch művével még nem ért véget. A mű bővített kiadása 1683-ban jelent meg ugyancsak Amszterdamban, és ez a kötet szintén tartalmazza az előbb említett négy levelet. Végül 1684-ben Amszterdamban a gályarabok 1675. augusztus 25-én kelt levelei láttak immár harmadszor napvilágot Abraham van Poot *Naauwkeurig verhaal van de Vervolginge aangerecht tegens de Euangelise Leeraren in Hungarien* című művében.

Bár Van den Bosch művét 1677-ben lefordították (kivonatolták) angolra és franciára, 1677-ben és 1681-ben pedig németre, a gályarabok leveleit már egyik külföldi kiadás sem vette át.

Bár a gályarabok leveleinek másik címzettje, Johannes Leusden 1694-ben *Compendium Biblicum* című műve II. Apafi Mihálynak szóló ajánlásában utalt arra, hogy maga is segítette néhány gályarabságot szenvedett tanítványát rabságuk ideje alatt,⁶¹ a fennmaradt források alapján erre nincsenek konkrét adatok. Az ő személye a források szerint később került előtérbe, amikor része volt az *Apologia Ministrorum* 1678-as második, utrechti kiadásának⁶² megjelentetésében.⁶³ (A mű ugyanannál a nyomdásznál jelent meg, aki a gályarabok második, Burmannak és Leusdennek írt levelét is kinyomtat-ta.)

Az öt hungarikum szövegét az eredeti nyomtatványokból, illetve kiadványokból, a két Burman-levelé szövegét textológiai megfontolásokból Kocsi

---

⁵⁸ MIKLÓS, De houding..., 105–106.

⁵⁹ KNUTTEL, W.P.C.: Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland 1621–1700. V.'s-Gravenhage, 1915. 145.

⁶⁰ MIKLÓS i. m. 73.

⁶¹ BUJTÁS László Zsigmond: Dokumentumok Johannes Leusden erdélyi kapcsolataihoz (1673–1699). Lybus V. 1994. 96.

⁶² *Apologia Ministrorum Evangelicorum Hungariae, ad innocentiam suam Orbi Christiano declarandam, opposita Iudicio Tribunalis Poseniensis. Anno (...) M. DC. LXXVII. Ultrajecti, Ex Officina Guilielmi Clerck, A(nn)o 1678.* (RMK III. 2938) (Az első kiadás Szabó Károly szerint Kolozsváron jelent meg. Lásd RMK II. 1400.)

⁶³ LAMPE–DEBRECENI i. m. 486.

Csergő Bálint *Narratio brevis de oppressa libertate Hungaricarum ecclesiarum* című művének a zürichi Heidegger-hagyatékban található másolatából közöljük.⁶⁴ A gályarab prédikátorok újból kiadott leveleinek holland szövegében azokat a szavakat, szókapcsolatokat, amelyekhez képest a második (1676-os), harmadik (1683-as) és negyedik (1684-es) kiadásban jelentős (nem helyesírásbeli) eltérés van, kurzív szedéssel jelöljük, az eltérést pedig a jegyzetekben adjuk meg. Ugyanezt a módszert követjük a két Burman-levél ismert másolatainak esetében is.⁶⁵

1.

Nápoly, 1675. június 6.

Otrokosi Fóris Ferenc levele két holland professzornak [Frans Burmannak és Johannes Leusdennek]

Miután három, illetve négy évvel korábban a címzettek, volt tanárai irányításával befejezte tanulmányait, és visszatért hazájába, rá fél évre lelkészi szolgálatot vállalt. 1674 február és március hónapjaiban összeesküvés ürügyével Pozsonyba idézték Magyarország majdnem minden helvét és ágostai hitvallású lelkészét és iskolamesterét. Ártatlanságukban bízva és királyuk iránti engedelmességből majdnem mindannyian megjelentek Pozsonyban. Mivel azonban nem voltak hajlandók sem írásban lemondani tisztükről, sem önként elhagyni az országot, sem katolizálni, Magyarország különböző vár-

---

⁶⁴ A Burman-levelek csak Kocsi Csergő munkájának másolataiban maradtak fenn. Mivel a közhiedelem által eredetinek tartott sárospataki példányban Burman első levele csonka, és több jel arra utal, hogy valójában nem az eredeti példányról van szó, – ezt terjedelmi okokból más helyen fejtjük majd ki –, a közlés alapjául a Heidegger-hagyatékban található másolatot vettük, amely előtt a szerző saját kezű feljegyzése található arról, hogy ő a mű szerzője.

⁶⁵ A gályarabok kiterjedt, fél Európát behálózó kapcsolatait tekintve nehezen vállalkozhatna bárki is, hogy az itt közölt forrásokat, illetve a hozzájuk kapcsolódó egyéb dokumentumokat minden érintett helyszínen személyesen tekintse meg. Ezért köszönettel tartozom drs. R. Breugelmansnak (Universiteitsbibliotheek Leiden), Matteo Campagnolonak (Musée historique de la Réformation, Genf), prof. dr. A. Deroleznek (Centrale Bibliotheek, Rijks-universiteit Gent), dr. J. A. Gruysnak (Koninklijke Bibliotheek, Hága), drs. J. J. van Heelnek (Bibliotheek Vrije Universiteit, Amsterdam–Museum Meermano-Westreenianum, Hága), drs. F. J. Hoogewoudnak (Bibliotheca Rosenthaliana, Amsterdam) és dr. Judith Steinmannak (Zentralbibliothek Zürich), akik hozzásegítettek ahhoz, hogy az itt közölt nyomtatványokat és kéziratokat xeroxmásolaton, illetve mikrofilmen tanulmányozhassam. Ugyancsak köszönettel tartozom egyéb segítségükért prof. dr. A. H. Huussennek (Rijks-universiteit Groningen) és T. E. Musschengának (Universiteitsbibliotheek Groningen).

börtöneibe kerültek. Körülbelül egy évi szenvedés után elszállították őket az országból, és 1675. május 8-án Itáliában a nápolyi gályákra adták őket. A német katonák, akik odáig vitték őket, Triesztben arra kényszerítettek őket, hogy harci ruházatot vegyenek magukra és fegyvert hordjanak. Jelenleg huszonkilencen vannak: tizenegyen az ágostai, a többiek a helvét hitvallásúak közül. Hatot vagy hetet közülük gyengeségük miatt hátrahagytak a Pescara közelében levő Chieti városában. Hárman az út nehézségétől és a számos ütéstől meghaltak, hárman még útközben megszöktek, így megmenekültek az olaszok kezéből. Elhurcolásukkor különböző magyarországi börtönökben maradtak körülbelül tizenkilencen a helvét hitvallásúak közül, és, ahogy hírlik, hatan vagy heten a lutheránusok közül. Elfogatásuktól mostanáig súlyos nélkülözéseket kellett elszenvedniük. A többiek nevében arra kéri a címzetteket, hogy más tudós lelkészekkel és professzorokkal tartsák ébren ügyüket Hollandia rendjeinél, hogy azok közbenjárjanak császáruknál megsza-
badulásuk érdekében.

Gratiam pacem et omnia bona ab eo qui est fons omnium bonorum.⁶⁶

Reverendi Clarissimi ac Doctissimi Viri mihique quondam praeceptores dilectissimi; Ego qui abhinc tribus et quatuor annis sub vestra cura et diligenti institutione Theologiae et linguae sanctae operam dedi, mox redux in patriam ibidem elapso semestri spatio, Deo per Ecclesiam me vocante: sacrum Ministerium suscepi;⁶⁷ at brevi fatis divinis ita volentibus Ministerium Domini mei etiam adversorum perpeptione confirmare debui. Nam anno 1674 mense Febr. et Mart.⁶⁸ citati sunt Possonium (paucis comitatibus exceptis) omnes fere Hungariae Pastores Helv. et August. Confessionis, una cum personis scholasticis, praetentum quidem rebelliosae complicitatis, at principaliter propter religionem, uti ex eventu patuit. Comparuimus Possonij plerique ex utraque religione, praecipue qui prope praesidia eramus confisi innocentiae nostrae, tum vero volente declarare nostram erga regem⁶⁹ nostrum Clementissimum obedientiam. At ubi pro voto Dominorum Praelatorum nec officium sacrum cum subscriptione deponere, nec sponte sine causa Regno egredi, nec ipsorum religionem amplecti voluissemus, mox traditi in

⁶⁶ A levél szövege előtt ez áll: *Apographum*.

⁶⁷ Otrókoci Fóris 1673-ban Rimaszécsen (ma Rimavská Seč, Szlovákia) lett lelképásztor.

⁶⁸ Otrókoci Fórist saját feljegyzése szerint 1674. február 27-én idézték meg március 5-re. (ANTALFI János: Beiträge zur Geschichte der von Admiral Ruyter von den neapolitanischen Galeeren befreiten in Zürich aufgenommenen ungarischen Geistlichen. SpFüz 1863, 258).

⁶⁹ I. Lipót (1640–1705), 1657-től német-római császár és magyar király.

captivitatem in diversas arces⁷⁰ Hungariae; & postquam in iisdem per annum fere carceribus durissimisque laboribus vexati fuisset, & patria nostra de nocte educti, jam ab octavo die Maij anni praesentis, patimur in galerijs sive triremibus Neapolitanis in Italia. Antequam tamen nos deduxissent milites Germanici, prius in captivitate Tergestina,⁷¹ nos ad vestium militarium armorumque assumptionem, non solum minis, sed & verberibus coegerunt; hic tamen Deo iuvante ne unus in ista proba cecidit. Sumus hic Neapoli numero 29⁷² adhuc superstites, undecim Augustanae confessionis, reliqui vero nostrates. Ibidem nostrates Pastores numero sex, propter summam infirmitatem relictis sunt in civitate Catina,⁷³ quae etiam est in Italia prope Piscariam.⁷⁴ Tres propter itineris difficultatem, multaque verbera, animam Deo tradiderunt.⁷⁵ Tres vero in itinere effugerunt, si ubique Itolorum manus feliciter evadere potui sunt.⁷⁶ Relicti sunt etiam in Hungaria, tempore nostrae exportationis in diversis carceribus 19 nostrates; Lutherani vero uti auditum 6 vel 7.⁷⁷ Usque ad hoc tempus summas atque ingentes pertulimus angustias a tempore captivitatis nostrae, quibus vix similes leguntur, quas enarrare mihi nunc non est possibile. Quapropter ut ad propositum redeam, Clarissimi atque Doctissimi Viri, ex consensu etiam aliorum fratrum placuit scribere confidenter vestris Clarissimis Dominationibus, humillime rogando nomine omnium consociorum, ut cum aliis Doctissimis Pastoribus & Professoribus, instent nostro nomine, apud Illustrissimos & Potentissimos Ordines Foederati Belgij,⁷⁸ quatenus suam sinceram & indesinentem operam per suos Legatos,⁷⁹

---

⁷⁰ A prédikátorok és tanítók a berencsi (Branč, Szlovákia), az eberhardi (Malinovo, Szlovákia), a kapuvári, a komáromi, a lipótvári (Leopoldova, Szlovákia) és a sárvári börtönökbe kerültek.

⁷¹ Trieszt.

⁷² 30 prédikátor került a nápolyi gályákra. A gályára adás után nem sokkal, május 12-én hunyt el Füleki István. (MPEA 1902, 161.)

⁷³ Chieti (ókori neve: T(h)eate). Itt maradtak: Ceglédi Péter, Huszti Mihály, Harsányi Móricz István, Kóródi János, Miskolci Mihály, Szecsei János. (LAMPE-DEBRECENI i. m. 905.)

⁷⁴ Pescara.

⁷⁵ Göcs Mihály és Illyés Gergely halt meg útközben. Itt elírás történt, hiszen a gályarabok következő, augusztus 25-i levelükben (lásd a 3. számú levelet) is csak két útközben történt halálesetről számolniuk be. Ugyancsak két személy haláláról emlékezik meg később mind maga Otrokocsi Főris, mind Kocsi Csergő. (OTROKOCSI FŐRIS i. m. 50; LAMPE-DEBRECENI i. m. 887-888.)

⁷⁶ A megszökött három közül Lányi György megmenekült, Masnicius Tóbiást és Simonides Jánost elfogták, de később kiváltották őket.

⁷⁷ A sárvári és kapuvári börtönökben összesen 20 rab maradt. Később már maga Otrokocsi Főris is azt jegyzi fel, hogy 13 református és 7 evangélikus lelkészt indítottak innen Triesztbe. (OTROKOCSI FŐRIS i. m. 51.)

⁷⁸ A Staten-Generaal, a holland parlament.

pro nostra liberatione coram Augustissimo nostro Imperatore interponere, nosque satis egenos & afflictissimos dum in hac misera captivitate patimur, aliquo beneficio sublevare ne dedignentur, a Deo expectante gratuitam remunerationem. De caetero sub Dei protectione sit reposita vita vestrorum claritatum. Datae Neapolj in tiremibus die 6 Junij 1675.

Vestris Clarissimis Dominationibus quondam obediens Discipulus, nunc vero cum aliis fratribus captivus pro sua religione & pro suo Domino

Franciscus Foris Otrokoci.⁸⁰

Lelõhelye: Bibliothèque publique et universitaire, Genf, Ms. fr. 434, Correspondance ecclésiastique, ff. 108r-v.

E latin nyelvű levél nyomtatásban megjelent holland fordítása:⁸¹

Genade, Vrede en alles goets van de gene die de Fonteyne is van alle goet.

Eerwaerde, seer Beminde en Geleerde Mannen, voormaels mijne seer beminde Meesters. Ick, die nu drie en vier jaren geleden onder uwe sorge en neerstige onderwysinge inde Theologie en Heylige Tale gestudeert hebbe, nu even in mijn Vaderlandt wedergekeert zijnde, heb aldaer na verloop van een half jaer, Godt my roepende door de Kerck, den Heyligen dienst aengenen; maer niet langh daer na, de Goddelijcke voorsienicheyt sulcx willende, heb ick den Dienst mijns Heeren oock met verdruckingen te lyden moeten

⁷⁹ Hamel Bruyninx mellett 1673-tól Coenraad van Heemskerck rendkívüli követként szintén Hollandiát képviselte Bécsben. Otrokoci Fóris nyilván nem tudott arról, hogy Van Heemskerck 1675 márciusában már eltávozott Bécsből. (SCHUTTE i. m. 25.)

⁸⁰ A másolaton feltüntettek még a következőket is: „*Superscriptio erat talis: Rever. Clariss. ac Doctiss. Viris D. Francisco Burman(n)o & D(omi)no Joh. Leusden Ill. in academia Ultrajectina SS. Theologiae p(ro)fessori meritiss. itidem(que) in Eccl(es)ia Pastori Vigilantiss. huic vero (?) linguae sanctae p(ro)fessori diligentiss. D(omi)nis & quondam praeceptorib. mihi perpetua memoria venerandis. Neapoli Ultrajectu(m). Nos infrascripti testamur hoc apographum cum suo autographo convenire & de verbo ad verbum concordare. Franciscus Burmannus Johannes Leusden Professores Ultrajectini.*”

⁸¹ A nyomtatvány címe: *EEN BRIEF//Geschreven van een Gereformeert Predikant in Hungaryen aen twee Professoren//van Utrecht, verhalende hoe hy nevens veel andere Predicanten om de Religie eerst in deer-//lijcke Gevanckenisse en daer na op de Galeyen van Napels is geworpen* [= Egy levél, amelyet egy magyarországi református lelkész írt két utrechti professornak, amelyben elmondja, hogy sok más lelkésszel együtt hitéért hogyan vetették először szörnyű börtönbe, majd a nápolyi gályákra].

bevestigen. Want in't Jaer 1674. inde Maant van Februarius en Maart zijn geciteert tot Presburgh (weynich Graefschappen uytgesondert) bykans alle de Predikanten van Hongarijen soo vande Switsersche als Augsburghsche Confessie, tegelijck met de School-meesters, ende dat wel onder deckel van rebellische 'tsamen-spanninge, maer voornaemlick om de Religie, als uyt de uytkomste gebleecken is. Meest alle zijn wy uyt beyderley Religie te Presburgh verschenen, voornaemlijck die dicht by de Frontier plaetsen woonden, vertrouwen hebbende op onse onnooselheydt, daer en boven willende oock bewysen onse gehoorsaemheydt tot onsen Genadichsten Coninck, maer als wy niet en wilden, volgens den wensch van de Heeren Prelaten, noch onsen Heyligen dienst met ondertekeninge afleggen, noch vrywillichlijck sonder reden uyt het Rijk vertrecken, noch hare Religie omhelsen, zijn wy van stonden aen in gevanckenisse overgelevert in verscheyde Kasteelen van Hongaryen, ende na dat wy inde selve ontrent een jaer lang geplaagt waren geweest met gevanckenisse en seer harde quellingen, by nacht uyt ons Vaderlandt uytgevoert zijnde, ist dat wy nu van den 8. Mey deses loopenden jaars af op de Galeyen van Napels in Italien gedrukt worden. Evenwel eer dat de Hooghduytse Soldaten ons tot hier toe gebracht hadden, hebbense ons in de Stadt van Trieste niet alleen met dreygementen, maer oock met slagen gedwongen tot het aennemen van oorloghs-kleederen en wapenen; nochtans en is'er, door Godts hulpe, niet een in dese beyroevinge besweken. Wy zijn hier tot Napels in getal van 29. noch overich: elf vande Augsburghsche Confessie, en de rest van de onse. Soo zijnder oock ses van onse Predicanten wegens groote swackheydt achtergelaten inde Stadt van Catina, welck oock is in Italien dicht by Piscarien, drie zijn door de moeyelijckheyte vande reyse en de meenichvuldige slagen gestorven; ende drie zijn 't in 't reysen ontvlucht, soose maer de handen der Italianen aller wegens hebben kunnen ontkomen. Oock zijn'er ten tijde van onse wechvoeringe in Hongarijen achtergelaten in verscheyde Kerckers ontrent 19. vande onse, en vande Luthersche, na verstaen is, ses of seven. Tot op desen tijdt toe hebben wy seer groote en sware benautheden geleden vanden tijdt onser gevanckenisse af, welckers gelijcken naulijcks gelesen worden, welcke te verhalen my nu niet mogelijk is. Weshalven op dat ick tot mijn voornemen wederkeere, seer vermaarde en Geleerde Mannen, is er, oock met toestemminge van de andere Broederen, goet gevonden vertrouwelijck aen U.U. E.E. te schrijven, seer ootmoedelijck versoeckende uyt name van alle de mede-broederen, datse met andere Geleerde Predikanten en Professoren van onsen t'wegen gelieven aen te houden by de Doorluchtige en Hooch-Mogende Staten van het Vereenight

Nederlandt, datse met believen te weygeren haren oprechten en onvermoeyden yver aen te wenden by onsen Machtichsten Keyser⁸² tot onse verlossinge, ende ons, die in seer grote behoeflicheydt en elende zijn, terwijl wy dese droevige gevanckenisse moeten uytstaen, met eenige weldadigheydt te hulp te komen, verwachtende van Godt een genadige vergeldinge. Wyders sy U.U. E.E. leven bevolen inde bescherminge Godts. Geschreven te Napels op de Galeyen, den 6. Juny 1675.

U.U. E.E. voor desen gehoorsamen Discipul, maer nu nevens andere Broederen Gevangen voor sijn Religie en voor sijnen Heere

FRANCISCUS JORIS(!) OTROKOCSI.⁸³

Lelöhelye: Rijksuniversiteit Gent, Centrale Bibliotheek, Collectie Meulman, No. 5367.⁸⁴

2.

Hanau, 1675. augusztus 19.

Frans Burman levele Otrokocsi Fóris Ferencnek

Levelét, amelyben leírja nyomorúságát, és Hollandiából utána küldtek, rendben megkapta. Amint hazaér, a holland parlamentnél levő barátai révén megpróbálja elérni, hogy a parlament a Habsburg császárnál járjon közben ügyükben. A majna-frankfurti és hanau holland egyházak és saját adományaként küld 34 birodalmi tallért. Örülne, ha annakidején megtudhatná, hogy rendben magkapta-e.

Utóirat: Barátja, akire ezt a levelet bízta, reméli, hogy ezen kívül is sikerül még gyűjteni számukra. Ezt az előbbi összeggel együtt küldik el majd nekik. A befolyt pénzről az azt kezelő személy fogja tájékoztatni őket.

---

⁸² A holland szövegből kimaradt az eredeti latin szövegben szereplő „per suos legatos” fordítása.

⁸³ A nyomtatvány impresszuma: *t'UTRECHT, By Johannes Ribbius, woonende inde korte S. Jansstraet, 1675* [= Utrechtben, a Korte S. Jansstraaton lakó Johannes Ribbiusnál, 1675].

⁸⁴ Megtalálható még korabeli másolatban: Algemeen Rijksarchief, Hága, Archief van de Staten-Generaal, 6136 (M. C. J. C. van Hoof szíves közlése), valamint Hof-, Haus- und Staatsarchiv, Bécs, Geheime Österreichische Staatsregistratur, Repertorium N, Karton 34, Fasc. 29, pars 2, ff. 369–374. (Fazekas István és Ötvös Péter szíves közlése).

Reverendo et Doctissimo Viro, Christi Martyri et Servo, Francisco Foris Trokotsi Franciscus Burman salutem plurimam dicit.⁸⁵

Literas tuas miseriae tuae indices, e Belgio huc ad me transmissas recte at(que) ordine accepi et calamitati tuae e fundo pectoris indolui. Respice vero voluntatem Dei, sine qua haec non ita cecidere; quae semper perfecta imo optima, licet non ita videatur nobis. Exercet ille suos interdum duriter sed animo semper benigno et eventu salutari, qui opperiendus est cum patientia et longanimitate. Quantum vero illud veritati et nomini Christi martyrion reddere, us(que) ad exilia, vincula et gravissimas operas, gloriosum illud supra modum, ad Martyris et confessoris honorem assurgere. Dabit interea Deus patientiam et vires, supra quas nihil inponit, et tandem exitum. Animum ergo quaeso firma, et non visibilia et transitoria haec respice, sed invisibilia et aeterna. Interea domum redux, non desinam per amicos apud Praepotentissimos Ordines Generales, et *a pote*⁸⁶ per hosce apud Caesaream Majestatem, pro vobis intercedere. Et in solatium aliquod vestrum repraesento Imperiales thaleros 34. collectos a me apud Ecclesias Belgicas Francofurtensem⁸⁷ et Hannoviensem,⁸⁸ et aliqua parte per me auctos.⁸⁹ Faxit Deus⁹⁰ illa refectio vestrae cedant. Gratum erit resciscere et percipere ea, ad manus tuas recte pervenisse. Saluta fratres, et conservos tuos omnes, et certate fortiter in Domino, qui hic gratiam et deinceps coronam dabit. Ego precibus vobiscum concertare non desinam. Raptim Hannoveriae ipsa discessus mei sive reditus hora in Belgium. 19. Augusti. 1675.

---

⁸⁵ A levelet ez a mondat vezet be: *Exemplum etiam literarum Venerabilis et Celeberrimi Viri Domini Francisci Burmanni, Ultrajecto Neapolim missarum!*

⁸⁶ OSZK, Quart. Lat. 1187, DRER Gy, K. 1.261, EOL, V.15, TtREN, R 530: kimaradt. (A rövidítések feloldását lásd a 93. jegyzetben.)

⁸⁷ A 34 tallérból 24-et a majna-frankfurti holland református egyház adományozott. Erről tanúskodik az ottani egyház presbitériuma jegyzőkönyvének 1675. augusztus 12-i bejegyzése: „*Dem nach einnige Reformierte Prediger auss Ungeren auff die galleren gefangen gehalten werden, dabey auch dörfftig sein: Ist ihnen 24 rth. [= Reichsthaler] bewilliget worden.*” (Institut für Stadtgeschichte, Frankfurt am Main, Presbyterialprotokollen der Deutsch-Reformierten Gemeinde Frankfurt, Band 1666–1691, f. 58v. Dr. Roman Fischer szives közlése.)

⁸⁸ Burman 1650-től 1661-ig Hanauban volt lelkész. Német kapcsolatait ezen kívül nyilván szüleinek köszönhette, mivel ő maga már ugyan Hollandiában született, szülei Pfalzból menekültek oda. (BURMAN, Caspar: *Trajectum eruditum. Trajecti ad Rhenum, 1750.* 50.) 1662 januárjától unokatestvére, Jacobus Balde lett Hanauban a lelkész, majd 1667-től Hans Peter van den Velde követte. (Monika Rademacher, Stadtarchiv Hanau szives közlése.)

⁸⁹ Burmannak ebből vagy egy későbbi pénzküldeményéből a Chietiben raboskodó prédikátorok (lásd a 73. jegyzetet) is részesültek. (THURY i. m. 100.)

⁹⁰ A levél itt a sárospataki és az egyik debreceni (R 2754) kéziratban félbeszakad, majd Burman 1675. december 9-i levele követi.

Praeter thaleros 34. Amicus cui hasce reliqui literas, spem facit, quosdam insuper adhuc collectum iri, qui una ad vos transmittentur. Illorum autem summam sive *numorum significabit qui hosce*⁹¹ curabit. Vos propter justitiam, dum ita vult Dominus *fortiter*⁹² patimini.

Franciscus Burman.

Lelőhelye: Zentralbibliothek Zürich, Ms. D 182, f. 110v.⁹³

3.

Nápoly, 1675. augusztus 25. A gályarab prédikátorok levele Frans Burmannak és Johannes Leusdennek⁹⁴

Beszámolnak arról, hogy 1675. március 18-án német katonák, akiket Messina város megsegítésére küldtek ki, negyvenegyüket vitték magukkal Nápolyba. Miután éhségben, szomjúságban, szitkozódásban és ütlegetésben volt részük, és önként nem akartak a spanyol király szolgálatába állni, fogvatar-

⁹¹ OSZK, Quart. Lat. 1187, DRERGY, K. 1.261, EOL, V.15, TtREN, R 530, Zb, F 199: *numorum significabit ille qui hasce*: TtREN, R 529: *numerus indicabit ille qui hasce*.

⁹² TtREN, R 529: kimaradt.

⁹³ Megtalálható még Budapesten az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (a továbbiakban OSZK), Quart. Lat. 1187, ff. 197–198, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye Kézirattárában (a továbbiakban DRERGY), K. 1.261, pp. 134–135, az Országos Evangélikus Levéltárban (a továbbiakban EOL), V.15, pp. 287–288, Debrecenben a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának Kézirattárában (a továbbiakban TtREN), R 529, ff. 121v–122v, R 530, ff. 130v–131v, R 2754, pp. 461–462, Pápán a Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára Kézirattárában (a továbbiakban DtREN) Thury Etele másolatgyűjteményében, O. 662/37, amely a közlés alapjául szolgáló zürichi másolat másolata, Sárospatakon a Tiszánineni Református Egyházkerület Nagykönyvtárának Kézirattárában (a továbbiakban TtREN), Kt. 217, pp. 461–462, valamint Zürichben a Zentralbibliothek Kézirattárában (a továbbiakban Zb), Ms. F 199, ff. 164r–v.

⁹⁴ A levelet tartalmazó nyomtatvány címlapjának leírása: *Twee//BRIEVEN//Geschreven//Uyt de Galeyen van Napels.//De eerste aen twee Professoren.//FRANCISCUS BURMANNUS.//ENDE//JOHANNES LEUSDEN.//De andere aen de// Hungerse studenten tot Utrecht studerende.//TOT UTRECHT.//Gedruckt by WILLEM CLERCK, Boeckdrucker en Boek-//verkoper op de Neude, in Kintjes-haven, Anno 1675. [= Két levél, amelyet a nápolyi gályákról írtak, az elsőt két professornak, Frans Burmannak és Johannes Leusdennek, a másikat az Utrechtnben tanuló magyar diákoknak. Nyomatott Willem Clerck nyomdásznál és könyvkereskedőnél a Neudén, a Kintjeshavenben, az 1675. évben].*

tóiknak az Abruzzi tartományban levő, Brindisitől nem messze fekvő Chieti városban hat személyt kénytelen-kelletlen ott kellett hagyniuk, mert lábukat annyira megviselték a bilincsek. Itt hárman megszöktek, másik kettő az út fáradalmi miatt meghalt. Május 8-án harmincukat (köztük tizenegy lutheránus lelkészt) gályára adták. Most, mivel olyan kényszer munkát végeznek, mint az etióp, mór és török foglyok, és azóta hárman meghaltak közülük, már csak huszonheten vannak. Mindezek arra készítették őket, hogy megkérjék őket, támogassák tekintélyükkel az egyháztanácsnál a holland parlamentnek írt levelüket, mivel bizonyosak abban, hogy az egyháztanács jóváhagyásának és támogatásának nagy szerepe lehet abban, hogy a parlament felkarolja megszabadításuk ügyét.

Utóirat: Írtak az angol királynak, a svájci konföderációnak, a genfieknek, a pfalzi választófejedelemnek és más keresztény fejedelmeknek is.

Charitatem Dei Patris in Christo Jesu, Assistentiamque Spiritus Sancti sincero cordis affectu precantur.

Viri Clarissimi & Reverendi.

Non inefficax ad tempus sopiendarum, et in malo plus et ultra indurandarum conscientiarum medium, Versutissimus ille Artifex in organis Crudelitatis suae excogitavit, ut nimirum semper suae Tyrannidis in Confessores veritatis exercitae et exercendae, speciosum aliquem praetextum praetexerent. Tali praetextu armavit Achabum et Jesabelem ad persequendum Eliam. Tali Primores Judaeorum in innocentissimi Salvatoris nostri Jesu Christi mortem conspirare Audaces reddidit. Tali Pharisaeos de cruenta Sancti Stephani Protomartyris morte impune patranda securos fecit. ... (!) Tali etiam (si parva licet componere magnis) potentem fecit in nostra Patria, Hostes Euangelii, ut scilicet, eos, qui de Rebellionem, nec cogitare, multominus aliquid moliri valuerunt, sub praetextu ejusdem, post pronunciatam primum quidem, sed paulo post nemine rogante revocatam sententiam mortis, sub amissione Capitis et bonorum; non solum carceris squalore, fame, siti, nuditate, calumniis, continuis in aestate et hyeme plusquam servilibus laboribus, et si quae alia excogitari poterant, in diversis fortalitiis Patriae nostrae, per annum circiter excruciant: sed etiam (quia votis suis, et in Reversionalibus subscribendis, multo magis in condenscensu ad ipsorum partes, tantum abest ut consentirent, quin potius quantum in se fuit patientia sua conatus eorum retardarent) non potentes eos amplius intra limites Patriae, in conspectu suo tolerare anno 1675. mensis Martii 18 die, eorum 41 personas, partim vesperi per privatas vias fortalitorum, partim nocte exportatos, medio Germanicae Militiae ad

suppetias ferendas contra Messinenses properantis, per varia discrimina famis, sitis, calumniarum, verberum occasione coactae terrestres itinerationis, et non sponte assumptae militiae in fidelitatem Regis Hispaniarum,⁹⁵ fastigationis, usque ad invitam derelictionem sex personarum, propter pedes ex attritu Compendum fere ad abscissionem non nullorum vulneratos in civitate Theatina⁹⁶ Provinciae Aprucii⁹⁷ non longe a Brundusio;⁹⁸ evasionis trium; duorum vero propter prefata gravamina in via, cum testimonio bonae conscientiae, mortis,⁹⁹ Neapolim Italiae, deportant; ibique ex tantis malis vix jam spirare valentes triginta nostrum residuos (inter quos sunt undecim Lutherani pastores) 8 Maji Galeris adscribunt: ubi et de praesenti, post tres etiam hic socios pie in Domino mortuos,¹⁰⁰ sine ullo discrimine aetatis et inhabilitatis, iisdem laboribus et miseriis subjectos tenent, quibus obnixii sunt Aethiopes, Mauri, Turcae, et reliqui propter manifesta sua scelera cum judiciaria condemnatione captivi. Haec ad vos, Viri Clarissimi et Reverendi, nobis adhuc post tantas miserias viginti septem superstitionibus, occasione supplicis nostri, in proprio scripto, libelli, ad Illustr. Ordines Foederati Belgii, ingravescentium in dies malorum intolerabilium onere, et consilio graviorum Virorum, necessitati, directi, perscribere placuit, ut scilicet vos etiam, non ignari nostrorum malorum, quae hactenus divinitus adjuti, ad debellandas potestates, et destruendam altitudinem sese adversus scientiam extollentem, cum corroboratione infirmorum sustinimus: ut inquam conscii horum, nostrum supplicem libellum, consensu et ope etiam Venerabilis Consistorii Theologici,¹⁰¹ pro ista Autoritate et gratia vestra, qua certe vos multum apud Illustriss. Ordines, praesumimus, feliciter cum emolumento, tam ratione instantiae, pro nostri liberatione, faciendae; quam ratione beneficii temporalis vitae necessariis in hac captivitate usibus, destinandae: inde propediem ad nos miseros, ope et consilio etiam humano destitutos, redituro, recommendare queatis. Quo facto, fiet profecto illud; quod sicut in omnibus abundatis fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, et insuper charitate erga nos; ita etiam in

---

⁹⁵ II. Károly (1661–1700), 1665-től spanyol király.

⁹⁶ Lásd a 73. jegyzetet.

⁹⁷ Abruzzi tartomány.

⁹⁸ Brindisi.

⁹⁹ Lásd a 75. jegyzetet.

¹⁰⁰ Az 1675. június 6-tól, vagyis Otrokocsi Főris első levelétől eltelt időszakban újabb két prédikátor hunyt el. Az egyik, Szilvási István Kocsi Csergő szerint július 2-án, a másik, Borhidai Miklós augusztusban halt meg. (MPEA 1902, 159, 180.)

¹⁰¹ Burman professzori tiszte mellett 1664-től az utrechti református egyházközség lelkesze is volt. (BURMAN i. h.)

hac gratia abundetis. De reliquo Vestras Clarit. et Reverendas Dignitates, nocturnis diurnisque votis et vocibus recommendant ei, qui vos in omni bono potest perfectos reddere, ad faciendam voluntatem suam.

Nuper Ministri Ecclesiarum Reformatarum in Hungaria, nunc autem in Galeris Neapolitanis, pro nomine Domini sui captivi commiser[ati]one digni, 27 persona.

Ad Neapolim ex Galera Divi Januarii Anno 1675. mensis Augusti 25 die.

P.S. Quoniam vero ad Serenissimum quoque Regem Angliae¹⁰² prodiit nostra supplicatio, hic etiam Virorum Clarissimorum patrocinio ad recommendationem indigemus, ut etiam apud Helvetiorum,¹⁰³ Genevensiumque Respublicas,¹⁰⁴ Comitem Palatini,¹⁰⁵ et Alios Christianos Principes.¹⁰⁶

* * *

Wy wenschen u de liefde Gods des Vaders in Christo Jesu, en de bystant des H. Geests, met een suyvere genegentheyt des herte.

Seer Vermaerde en Eerweerdige mannen.

Dien seer door-trapten konstenaer heeft onder de instrumenten van sijne wreetheyt een seer kragtigh middel bedacht, om de conscientien voor een tijd in slaep te wiegen, en in het quaet meer en meer te verharden, te weten dat sy altijdt een schonen schijn souden voor-geven, daer mede sy hare tyrannye, die sy dagelijcks te werck stellen tegens de Belijders der waerheyt, souden bewimpelen. Met sulken schijn heeft hy Achab en Jesabel gewapent om Elias te vervolgen. Met sulken schijn heeft hy de Overste der Joden stout gemaect, om te samen te spannen tot de doot van Jesus Christus, onsen onschuldigen Salighmaker. Met sulcken schijn heeft hy de Pharisën gerust gemaect om de bloedige doot van den Heyligen Stephanus, den eersten martelaer, sonder vreesse te volvoeren. ... (!) Met diergelijcke schijn heeft hy oock (indien men kleyne dingen by groote magh vergelijken) de vyanden des

---

¹⁰² II. Károly (1630–1685), 1660-tól Anglia, Skócia és Írország királya.

¹⁰³ Az ún. Eidgenossenschaftban (konföderációban) Zürich játszott vezető szerepet az ún. evangélikus (protestáns) városok tömörülésében. Az ottani városi tanácshoz írt, 1675. augusztus 23-án kelt levél kiadva: THURY i. m. 18–22.

¹⁰⁴ Genf formálisan nem volt tagja a konföderációnak, csak Bernnel és Zürichhel állt szövetségben.

¹⁰⁵ Károly Lajos (1617–1680), 1648-tól pfalzi választófejedelem.

¹⁰⁶ A későbbi eseményekből arra lehet következtetni, hogy írtak a brandenburgi és a szász választófejedelemnek, a lüneburgi hercegnek, a svéd és a dán királynak is.

Euangeliums in ons ellendige Vaderlant machtigh gemaect, so datse die gene die niet eens van rebellie gedacht hebben, veel min iets hebben kunnen attenteeren, onder het selve pretext, na datse wel eerst het oordeel des doots over haer gestreken, maer daer na (hoe wel het niemant van haer en versocht) herroepen hadden; niet alleen met afschuwlijckheyt des kerckers, honger, dorst, naecktheyt, *schelt-woorden*,¹⁰⁷ meer dan slaefsch en arbeyt so wel in de winter als in de somer, en diergelijcke andere ongemacken, die bedacht kosten worden in verscheyde fortressen van ons Vaderlant byna een geheel jaer langh uytpynigden: maer sy hebben oock (om dat de andere met haren wil niet over een quamen, en de Reversionalia niet en wilden onderteykenen, nocte tot haer religie over gaen; daer het so verr'van daen was, dat sy so veel als in haer was door hare geduldicheyt haer aenslagen tegen hielden) haer niet langer konnende binnen de palen van ons Vaderlandt, in haer gesicht verdragen, in het jaer 1675. op den 18 dach van Meert, 41 personen van haer, eensdeels by avont door de heymelijke wegen van de schanssen, andersdeels by nacht weggevoert, door middel van de Duytsche soldaten, de welcke gingen om hulp te brengen tegens die van Messina: en sy hebben haer gebracht te Napels in Italien, na dat sy veel moeyelijkheden, als honger, dorst, schelt-woorden, en slagen hadden uytgestaen by occasie van de gedwongene reyse te lande, en om dat sy niet vrywillich dienst onder de Koningh van Spaenjen *genomen hadden*:¹⁰⁸ ja sy sijn door die lantreyse so vermoeyt geworden, dat sy, hoewel onwilligh, ses personen hebben moeten achter wegen laten in de stad Theatin, dewelke is in de Provincie Aprucie, niet verre van Brundusium, om dat haer voeten van de boeyen *uyttermaten seer*¹⁰⁹ getuetst waren: daer sijnder evenwel 3 ontvlugt: dog 2 sijnder, door die voorgenomde beswaernissen op de wegh, met een getuygenis van eene goede conscientie, overleden. Doe wy daer gekomen waren, hebben sy 30 van ons die nog overigh waren, (onder welke sijn elf Lutherse Predikanten) hoewel wy door so veel ongemacken ons adem qualijk halen kosten, den 8 May tot de Galeyen verwesen: alwaer sy ook ons nu tegenwoordig, na datter noch 3 van ons hier Godsaliglijk in den Heere ontslapen sijn, sonder eenigh onderscheyt van ouderdom of onbequaemheyt, houden onderworpen sijnde de selve arbeyt en ellende, die *de Mooren, Turken*¹¹⁰ en de andere gevangen om hare openbare schelms-stucken verwesen sijnde, lijden. Dese dingen heeft het

---

¹⁰⁷ Az 1676-os, 1683-as és 1684-es kiadásban: *lasteringen*.

¹⁰⁸ Az 1684-es kiadásban: *wouden nemen*.

¹⁰⁹ Az 1684-es kiadásban: *byna tot afsnijdens*.

¹¹⁰ Az 1684-es kiadásban: *de Mooren, Morisken, Turken*.

ons goet gedocht, seer vermaerde en Eerweerdige mannen, terwijl wy na so veel ellende nu noch 27 overig sijn, aen ul. te schrijven, by occasie van ons request, 't geen in een bysonder schrift geschreven is aen de Hoogmogende Staten des Vereenigde Nederlants, door het sware jock van de rampen die ons dagelijcks drucken, en de raet van deftige mannen daer toe genootsaecht sijnde: op dat gyl. te weten niet onkundig sijnde van onse swaricheden, dewelke wy tot noch toe, door Godt geholpen sijnde, om t'onder te brengen alle de macht en af te breken de hoogte, die haer tegen de wetenschap verheft, met versterckinge van de swacke geleden hebben: op dat gy, segh ik dese dingen wetende, ons request moogt recommanderen, met toestemmen ook en hulpe van de eerweerdige Theologische Consistorie, volgens die ul. autoriteyt en gunst, door welcke wy vastelijk meenen dat gyl. veel geluckiger het by de Hoogmogende Staten sult te weeg brengen, dat sy voor onse verlossinge aenhouden, als oock dat sy ons, dewelke t'eenemaal van mensche lijke raet berooft sijn, eenige weldaet toeschicken tot de noodwendige gebruycken van het tijdelijke leven in dese gevangenissen; En dat also na eenige dagen aen ons ellendige menschen eenige verquickinge mach toe-komen. Door welke daet, het seker sal geschieden, dat, gelijk gy in alles overvloedig sijt, in gelove, in redenen, in kennisse, in alle bekommernisse, en liefde t'onswaerts, gy ook also overvloedic[h] moogt sijn in dese genade. Vorders bevelen wy uwe seer vermaerde eerweerdicheden met gedurige wenschen aen die geen, die ul. in alle deucht volmaekt kan maken om sijnen wille te doen.

Wy 27 personen, die onlangs Dienaers der Gereformeerde Kerke in Hungarijen geweest sijn; maer nu in *de*¹¹¹ Napelsche Galejen gevangen sitten, weerdich sijnde, om ontfarmt te worden.

By Napels uyt de Galey van S. Ianuarus Anno 1675. den 25 Augusti.

P.S. Maer nadien ons request ook gegaan is na den Grootmagtigsten Koningh van Engelant, so hebben wy hier ook van nooden de voorspraek van ul. wijtberoemde mannen, gelijk ook by de Republijcken der Switsers, en van Geneven, de Paltz-graef, en andere Christelijke Vorsten.

Lelðhelye: Koninklijke Bibliotheek, Hága, pamflet 11262.¹¹²

---

¹¹¹ Ez a szó az 1684-es kiadásból kimaradt.

¹¹² A holland változat megtalálható még: BOSCH, Lambert van den: *Leeven en daden der doorluchtigsten zee-helden en ontdeckers van landen deser eeuwen*. Amsterdam, 1676. 295–297, valamint ugyanennek a műnek bővített, 1683-as amszterdami kiadásában: 774–776; VAN POOT i. m. 444–448; SPRENGER VAN EYK i. m. LXXVI–LXXIX, valamint Pápán (DtREN, Thury Etele másolatgyűjteményében, O. 662/38, amely a Van Poot művében található változat másolata).

Nápoly, 1675. augusztus 25.

A gályarab prédikátorok levele Utrechtben tanuló honfitársaikhoz¹¹³

Tudtukra adják, hogy miután hamis indokok alapján elítélték őket, Alsó-Ausztrián, Stájerországon és Krajnán át elhurcolták, majd 1675. május 8-án a nápolyi gályákra adták őket. Kilencszer vették el tőlük ruháikat, és mór, török, etióp foglyok közé kerültek a nápolyi gályákra. Kérvénnyel fordultak a Habsburg császárhoz, aki azt válaszolta, hogy sohasem hallott róluk, és arról még kevésbé akart tudni, hogy ő juttatta őket a gályákra. Még huszonheten élnek, közöttük Séllyei István pápai lelkész, dunántúli református püspök is. Néhányan az út fáradalmi miatt hátramaradtak, ketten az úton, hárman a gályákon hunytak el. Kéri honfitársaikat, hogy járjanak közben érdekükben az orániai hercegnél, a protestáns választófejedelemnél és Erdély fejedelménél. Kéri, hogy küldjenek nekik egy Bibliát és egy olasz nyelvű zsoltároskönyvet.

Populares charissimi.

Apud vos quoque ut notum sit, sapienti Dei Opt. Max. iudicio in quem miseriae statum devenimus, brevissime sic habete. Nos miseros, ubi Bestiae Romanae characterem non accepissemus, sententia a Principibus sacerdotum falso et contra conscientiam in nos promulgata;¹¹⁴ tandem 8 Maji ao. 1675. foedissimo diuturnae captivitatis pedore, squalore, siti, inedia, verberibus atque compedibus totos tabescentes, aris, focusque paternis, per Styriam, Austriam, Carneolam, exulare jussos; omnibus vestibus ad indusia usque novem vicibus despoliatis, atque inter sceleratos mundi hujus, videlicet Mauros, Turcas, Aethiopes numeratos, ad Triremes, quae sunt ad Neapolim, damnaverunt. Quo in loco quantam miseriam, atque omnium rerum penuriam patiamur, dicere hic non habemus. Hoc vel unicum, inter alia, dolorem nostrum non mediocriter adauget, et nos modis omnibus excruciat, quod Dominum, cujus imperio hic affligamur, ignoremus; Serenissimus siquidem Germaniae Imperator, cui supplices dederamus libellos,¹¹⁵ respondit se de nobis unquam nec audivisse, nedum huc detrusos curavisse. Adhuc numero viginti septem, inter quos est et D. Stephanus Selyci Papajensis(!) Superintendent,¹¹⁶

¹¹³ E levél az előbbivel egy röplapban jelent meg. A latin szöveg előtt *Secunda epistola*, a holland előtt *De tweede brief* áll címként.

¹¹⁴ A lelkészeket április 4-én, a tanítókat április 7-én ítélték el.

¹¹⁵ Lásd a 37. jegyzetet.

¹¹⁶ Séllyei István (1627–1692), 1669-től 1674-es elítéléséig, majd hazatérte, 1677 után a dunántúli református egyházkerület püspöke.

et alii Reverendi fratres vivimus. Quidam duritie(!) itineris defatigati remanserunt, duo in via, et hic jam tres captivitatem cum morte commutaverunt. Quare obnixè vos obtestamur, pro nobis orate, et humillime apud Serenissimum Principem Auriacum,¹¹⁷ Electores Nostrates, et Principem Transsylvaniae intercedite.¹¹⁸ Denique mittite una Biblia cum Psalterio Italico, ut nempe per tolerantiam et consolationem Sacr. Scripturarum spem in Domino gloriae habeamus. Valetè.

Ex Galera Divi Januarii ad Neapolim die 25 Augusti Ao. 1675.

Vester in Christo frater N.N.

* * *

Seer lieve Lantslieden.

Op dat het ook aen ul. bekend sy, in welken staet van ellende wy door het wijs oordeel Gods gekomen sijn, soo ontfanght dit kortelijck. Sy hebben ons rampsalige (als wy het teeken van het Roomsche beest niet wilden ontfangen, de sententie tegen ons valscheijck en tegen haer conscientie uytgesproken sijnde van de Oversten der Priesteren) ten lesten den 8 May ao. 1675. geheel als *de teeringh hebbende*¹¹⁹ door de uyttermaten leelicke stank, en verfoeyelijckheit der gevangnisse, als mede door dorst, honger, slagen en boeyen, uyt ons Vaderlant door Styrien, Oostenrijk, Carniolen als ballingen weghgesonden, ons alle de klederen tot het hemdt toe 9 mael ontroofst hebbende, en sy hebben ons onder *de Mooren en Turcken*¹²⁰ getelt sijnde, gebannen op de Galeyen, die by Napels sijn. In welke plaets hoe groten ellende, en gebreck van alle dingen wy lijden, kan hier niet wel geseyt worden. Dit verswaert onder andere het aldermeest onse smerten, en dit pijnigt ons uyttermaten, dat wy *dien*¹²¹ Heer, door wiens last wy so verdrukt worden, niet en weten; nademael den Grootmachtighsten Keyser van Duytslant, dien wy een request overgegeven hadden, geantwoort heeft dat hy noyt *niet*¹²² van ons gehoort had, en veel min dat hy ons daer sou laten setten hebben. Wy leven noch met

---

¹¹⁷ III. Vilmos (1650–1702), Oránia hercege, 1689-től angol és ír király.

¹¹⁸ Hogy a levél címzettjeinek volt-e alkalmuk közbenjárni Apafi Mihály erdélyi fejedelemnél, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy a fejedelem Csáky Lászlót, Bécsbe induló követét 1675. szeptember 30-án arra utasította, hogy „*az fogságban levő szegény papok szabadulásáról is szorgalmatoskodjék*”. (Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XVI. Bp., 1893. 199.)

¹¹⁹ Az 1676-os és 1683-as kiadásban: *uytgeteert zijnde*, az 1684-esben: *uytgeteert sijnde*.

¹²⁰ Az 1676-os, 1683-as és 1684-es kiadásban: *de Morisken, Turcken en Mooren*.

¹²¹ Az 1676-os, 1683-as és 1684-es kiadásban: *den*.

¹²² Ez a szó az 1676-os, 1683-as és 1684-es kiadásból kimaradt.

ons seven en twintige, onder de welcke is D. Stephanus Selyci *den Superintendent van Papajen*,¹²³ en andere eerwaardige Broeders. Sommige vermoeyt sijnde door de moeyelijckheyt des weghs sijn achter gebleven: twee sijnder op de wech, en hier drie door de doot van haer gevangnisse verlost. Derhalven bidden wy u ernstelijk, bid voor ons, en spreekt voor ons seer ootmoediglijk by den *seer Genadige Heere den Prince*¹²⁴ van Orangie, *onse Keur-Vorsten*,¹²⁵ en den Prins van Sevenbergen: Voor 't lest sent met een Bybel met een Italiaensch Psalm-boeck op dat wy also door lijdsaemheyt en *de*¹²⁶ vertroostinghe der H. Schrifture op den God der Heerlijkheyt mogen hopen. Vaert wel.

Uyt de Galeyen van S. Ianuarius by Napels den 25 Augusti An. 1675.

Uwen Broeder in Christo
N.N.

Lelöhelye: Koninklijke Bibliotheek, Hága, pamflet 11262.¹²⁷

5.

Utrecht, 1675. december 6.

Frans Burman levele Otrokocsi Fóris Ferencnek

Tudatja, hogy október 19-én kelt levelét november 15-én megkapta. Örül, hogy a Majna-Frankfurtból küldött pénzsegélyt megkapták. Hazatérése óta nem szünt meg érdekükben munkálkodni a holland parlamentnél, a brandenburgi és a pfalzi választófejedelmeknél, a svájci kantonoknál, a spanyol követnél, az angol királynál és legújabbán az angol parlamentnél. Hogy a választófejedelmek és a spanyol követ mit tettek, még nem tudja, de arról már értesült, hogy a svájci kantonok badeni gyűlésén foglalkoznak az ügyükkel. Az angol parlament támogatja ügyüket. A holland parlament az ország

¹²³ Az 1676-os, 1683-as és 1684-es kiadásban: *Superintendent van Papani*.

¹²⁴ Az 1676-os és 1683-as kiadásban: *Doorluchtigen Prince*, az 1684-esben: *Doorluchtigsten Prince*.

¹²⁵ Az 1676-os, 1683-as és 1684-es kiadásban: *de Keur-Vorsten, die van de onse sijn*.

¹²⁶ Ez a szó az 1676-os, 1683-as és 1684-es kiadásból kimaradt.

¹²⁷ A holland változat megtalálható még: BOSCH, Lambert van den: *Leeven en daden der doorluchtigsten zee-helden en ontdeckers van landen deser eeuwen*. Amsterdam, 1676. 297, valamint ugyanennek a műnek bővített, 1683-as amszterdami kiadásában: 776. l.; VAN POOT, i. m. 444–448; SPRENGER VAN EYK i. m. LXXV–LXXVI, valamint Pá-pán (DIREN, Thury Etele másolatgyűjteményében, O. 662/39, amely a Van Poot művében található változat másolata).

bécsi követe vagy rezidense révén komolyan eljár az érdekekben. A legkedvezőbbnek azt tartja, hogy a hajóhadával a Földközi-tengeren levő De Ruyter admirálist, aki a spanyolok megsegítésére van ott, felhatalmazták, hogy mindent kövessen el kiszabadításuk érdekében. Ügyüket még a rendek határozata előtt az admirális veje, Somer amszterdami lelkész figyelmébe ajánlotta, az pedig apósáéba. Zsinatuk más classisokat is, így a walcherenit is megkereste, az admirális pedig zeelandi földijeinek írt az ügyükben. Küld 300 holland forintnyi, azaz 120 birodalmi tallérnyi segílyt, amelyet jótékony lelkek gyűjtöttek. Barátaik, különösen Regius professzor, üdvözlétüket küldik. A rendek határozatát tudomására hozza majd Ruyter vejének, hogy az is ösztönözze apósát. Meg van győződve arról, hogy az admirális fontosabbnak tartja visszaadni szabadságukat, mint a francia csapatok megsemmisítését.

Utóirat: Nemrég kapták a hírt, hogy az angol király a parlament alsó- és felsőházának vitái miatt feloszlatta azt. Honfitársaik köszöntik őket. Szívesen küldenének nekik könyveket, de erre nincs mód.

* Probo ac honesto viro Francisco Foris Otrokotsi, agenti in Galeris Neapolitanis titulo Divi Januarii.¹²⁸

Salutem plurimam, Reverendi Doctissimi Viri, et Fratres dilectissimi!

Literas Vestras datas a die 19. Octobris datas(!) recte at(que) ordine a(!) die 15 9bris accepi, et inter tot malorum nuncia, hoc unum recreavit me, non minus quam vos, quod exiquum illum nummorum commeatum, Francofurto ad vos transmissum licet serius ac putaram acceperitis. Faxit Deus, aliqua inde ad vos in tanta afflictione refocillatio redeat. Interea domum redux non desii causam vestram quovis modo agere, apud Praepotentes nostros Ordines et Electores Brandenburgicum¹²⁹ et Palatinum, Cantones Helveticos, Legatum Hispanicum,¹³⁰ et Regem Magnae Britanniae, et novissime apud consessum Parlamenti, hoc tempore coactum.¹³¹ Quid ab Electoribus agatur, hactenus ignoramus, ut et ab Hispaniarum Legato. Helvetios de re vestra in comi-

¹²⁸ A levelet ez a mondat vezeti be: *Aliud exemplum literarum Clarissimi et Celeberrimi Viri, Domini Francisci Burman, ad afflictos in Triremibus Neapoleos, Fratres, Ultrajecto missarum.*

¹²⁹ Frigyes Vilmos (1620–1688), 1640-től brandenburgi választófejedelem.

¹³⁰ Lira y Castillo, Manuel Francisco de, 1671–1679 között Spanyolország hollandiai követe. (SCHUTTE, O: Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584–1810. 's-Gravenhage, 1983. 584.)

¹³¹ Az angol parlament 1675-ben október 13. és november 22. között ülésezett. (HENNING, Basil Duke: The House of Commons 1660-1690. I. London, 1983. 85.)

tiis Badensibus¹³² jam acturos, rescivimus. Parlamentum rem vestram promoturum,¹³³ illamque ipsi cordi fore spem faciunt, quibus propius consessus illius Zelus et genius perspectus est; de nostris plura dicere habemus pridem enim Potentissimi Ordines Foederati Belgii per Legatum seu Residentem¹³⁴ suum Viennae agentem, rem hanc serio procurant,¹³⁵ et quod mihi omnium commodissimum visum est, et maxime exoptatum, Architalasso Ruitero in mari Mediterraneo cum classe nunc agenti in mandatis dederunt, efficacissimis verbis conceptis literis, ut omni et quovis modo vestram redemptionem procuret.¹³⁶ At quantus ille Vir, Toti Orbi laudatus, *et si ullus honoratus*,¹³⁷ nunc vero praecipue ab Hispanis, quibus Suppetias fert suspiciendus, praecipue vero singulari et rara pietate omnes suas admirandas virtutes praegravans. Illius genero, priusquam Ordines Decretum id fecissent, Pastori Amste-

¹³² A Zürichtől nyugatra fekvő Baden kisváros volt a svájci konföderáció gyűléseinek színhelye. – Különböző svájci városok már 1675 októberének elején pénzt küldtek Zürichbe, felajánlották segítségüket és gyűjtést szorgalmaztak a gályarabok javára. Az appenzelli és berni városi tanács már 1675. október 11-én azt javasolta a zürichi városi tanácsnak, hogy a közlő badeni gyűlésen rendeljenek el pénzgyűjtést a gályarab prédikátorok számára. (THURY i. m. 48–56.) Zaffius 1675. november 30-i levelében arról számolt be a gályaraboknak, hogy Heidegger arról tájékoztatta, a badeni gyűlés véget ért, és ezután fogják majd elrendelni a gyűjtést a számukra. (LAMPE–DEBRECENI i. m. 463; BOD i. m. 99.) A források szerint az ún. evangélikus városok (Zürich, Basel, Schaffhausen és Sankt Gallen) 1675. december 29–31/1676. január 7–10-i aarui értekezletén Zürich kinyilvánította, hogy a prédikátorok számára gyűjtést rendez, és kérte a többi várost is, hogy hasonlóképpen cselekedjék. (Die Eidgenössischen Abschiede aus dem Zeitraume von 1649 bis 1680. Bearb. von Johann Adam Pupikofer. Der amtlichen Abschiedsammlung Band 6, Abteilung 1., Teil 2. Frauenfeld, 1867. 989. B. Stadler, Staatsarchiv des Kantons Zürich szíves közlése.) Lásd még a 26. Jegyzetet.

¹³³ Zaffius 1675. december 4/14-i levelében szintén arról számolt be a gályaraboknak, hogy úgy értesült, az angol parlament alsóháza komolyan foglalkozott ügyükkel. (LAMPE–DEBRECENI i. m. 462.)

¹³⁴ Burman vagy nem volt tisztában Hamel Bruyninx tényleges státusával, vagy nem tudta, hogy Van Heemskerck 1675 márciusában már elhagyta Bécsset.

¹³⁵ A holland parlament 1675. október 24-iki ülésén hozott határozatával utasítja Hamel Bruyninxot, hogy tegyen meg mindent Bécsben a gályarabok kiszabadulása érdekében. (MIKLÓS, De hounding..., 34.)

¹³⁶ A holland parlament 1675. november 11-én hozott titkos határozatával utasítja De Ruytert, hogy kövessen el mindent a gályarabok kiszabadításáért. (MIKLÓS i. m. 39.) A határozatról a nápolyi holland konzultól Zaffius is értesült, és De Ruyter érkezéséről, illetve a határozatról december 4/14-én tájékoztatta a gályarabokat (LAMPE–DEBRECENI i. m. 462), december 16-án a Chietiben maradt foglyokat, december 18/28-án pedig a zürichi egyházat és az iskola rektorait (THURY i. m. 92., 100). A határozat híre eljutott Majna-Frankfurtba, Spenerhez is. (Spener levele Johann Wilhelm Petersenhez, Frankfurt am Main, 1675. december 28. (Prof. Dr. Johannes Wallmann szíves közlése.)

¹³⁷ OSZK, Quart. Lat. 1187, DREREGy, K. 1.261, EOL V.15, TIREN, R 530: kimaradt.

rodamensi,¹³⁸ vestram causam commendaveram, et ille socero suo. Interea accessit Ordinum Autoritas nobis sollicitantibus; itaq(ue) de vobis prudentissimi quiq(ue) bene sperant; ille enim Vir iudicatur hic plura valiturus, et praestiturus, quam ipsa Ordinum intercessio. Itaq(ue) vos bene sperate, et rem Deo, qui omnium corda in manu sua habet, ardentissimis precibus commendate. Omnia haec egit per Provinciae nostrae Ordines, Presbyterium nostrum, quod singulari Sympathia vobis condoluit, et in omnes facies in vestrum bonum se vertit. Commotae sunt quoq(ue) aliae Ecclesiarum Classes,¹³⁹ et inter illas Valachra¹⁴⁰ in Selandia Architalasso populari suo communi nomine in vestram gratiam scripsit. Interea aliquod nummorum subsidium, ad florenos nostrates trecentos sive ad Imperiales taleros centum viginti excurrens, a piis animabus hinc illinc collegimus, *et cum hisce transmittimus*.¹⁴¹ Vos an rite recipiatis, et receptis potiamini nobis quantocius significate. Metus enim nobis est, ne diripiantur vobis, ab immitibus Dominis quae piorum benignitas vobis concessit. Provincia nostra tam miserum in modum exhausta est, ut multorum conatui et desiderio non respondeant vires. Speramus tamen post vindemiam exiguam aliquam relictum iri racemationem. Vos interea inter tam diras vexationes animum obfirmate, et Deum respicite, qui vos explorabit scoriisq(ue) expurgatos clementer restituet, ubi miserendi tempus et hora affulserit. Amici quibus salutem impertiistis omnes et singuli, praecipue clarissimus Regius,¹⁴² vobis salutem plurimam dicunt miseriae vestrae illacry-

¹³⁸ Somer, Bernardus (1642–1684), 1671-től amszterdami lelkész, Michiel de Ruyter veje. (NNBW, X. Leiden, 1937. 949–950.)

¹³⁹ A levél fogalmazványát, amelyet feltehetőleg azonos szöveggel küldtek el a többi classisnak (a korabeli magyar egyházmegyénél (tractus) kisebb, több egyházközséget magába foglaló egység) lásd MIKLÓS i. m. 87–89.

¹⁴⁰ Walcheren egyike volt Zeeland tartomány négy classisának. Valószínűleg e levél hatására hozták a walchereni classis 1675. november 14-i ülésén azt a határozatot, hogy „*Zal [...] een brief geschreven worden aen d'heer Admiraal de Ruyter, ten eijnde zijn Edelheid op alle mogelijcke wijze de behulpende hand met allen ernst te willen bieden, opdat die onnoozele hongersche predicanten, zoo gereformeerde als luthersche uijt haere botjen mochten ontslagen worden*” (Levelet írnak majd De Ruyter admirális úrhoz abból a célból, hogy öngyásága minden tőle telhetőt tegyen meg annak érdekében, hogy a nyomorult magyar prédikátorok, akik között reformátusok és evangélikusok is vannak, kiszabaduljanak.). (Actaboek van de Classis Walcheren, nr. 6., L. M. Hollestelle, Rijksarchief in Zeeland szíves közlése.)

¹⁴¹ OSZK, Quart. Lat. 1187, DRERgy, K. 1.261, EOL V.15, TIREN, R 530: kimaradt. – Az utrechti egyháztanács már 1675. szeptember 6-i ülésén döntött arról, hogy a prédikátoroknak pénzt fognak küldeni. Elhatározták, hogy az egyházközség lelkészei a jómódú hívekhez fordulnak, és az összegyűlt pénzt Burman fogja a prédikátoroknak átutalni. (MIKLÓS i. m. 102–103.)

¹⁴² Regius (De Roy), Henricus (1598–1679), 1638-tól az orvostudományok és a botanika rendkívüli, 1639-től rendes professzora az utrechti egyetemen. (BURMAN i. m. 288–293.)

mantes. Spero Deum lacrymas hasce a vobis abstersurum quantocius. Significabo Reverendo Architalassi Genero, Ordinum nostrorum decretum, ut suis quoq(ue) literis: currenti stimulum addat nullus dubito, quin magnus ille Heros tot praeliis et semper Victor, majori triumpho sit annumeraturus, tam pias animas viventium terrae libertatiq(ue) restituere et asserere, quam Gallorum plures turmas, Orco immittere. Valet in Domino et singuli confortamini. Trajecti ad diem 6. decembris 1675.

Vobis ex animo addictissimus et ad omnia officia obligatissimus

Franciscus Burman.

P.S. Ita accepimus consessum Parlamenti, propter utriusq(ue) domus jurgia et contentiones a Rege dissolutum esse,¹⁴³ ut minus hinc sperandum sit. Sed spero Deum alia ista via prospecturum. Populares vestri, quia praecipitantius amandatae sunt, suas addere non potuere literas, quod proxime praestabunt, summis modis vos salutant. Libros libenter mitterent, sed nulla ejus rei est occasio.¹⁴⁴

Lelöhelye: Zentralbibliothek Zürich, Ms. D 182, ff. 110v–111v.¹⁴⁵

6.

Velence, 1676. május 7.

Otrokocsi Fóris Ferenc levele Frans Burmannak

Den seer beroemden en geleerden Heer Franciscus Burmannus S.S. Theolog: D. & Professor in de Accademie tot Uytrecht, en in deselve Gemeynthe getrouw Harder, wenscht Franciscus Foris Otruscoclinus(!) Hung: medtgeselle der beleyders der waerheyt, die van de Napelsche Galeyen verlost zijn, veel heyl &c.

¹⁴³ II. Károly a parlamenti ellenzék követelésével szemben nem oszlatta fel a parlamentet, hanem 1675. november 22-től 1677. február 15-ig elnapolta azt. (CLARK, G. N.: The later Stuarts 1660–1714. Oxford, 1934. 83.)

¹⁴⁴ A sárospataki és az egyik debreceni (R 2754) kéziratban a levél után Paulus de Gasparis 1675. november 19-i, a gályarabokhoz írt levelének második felét másolták.

¹⁴⁵ Megtalálható még Budapesten (OSzK, Quart. Lat. 1187, ff. 198–200; DRERGY, K. 1.261, pp. 135–136; EOL, V.15, pp. 288–292), Debrecenben (TtREN, R 529, ff. 122v–124v, R 530, ff. 131v–133r, R 2754, pp. 462–466), Pápán (DtREN, Thury Etele másolatgyűjteményében, O. 662/55, amely a közlés alapjául szolgáló zürichi másolat másolata), Sárospatakon (TtREN, Kt. 217, pp. 462–466), valamint Zürichben (Zb, Ms F 199, ff. 164v–165v).

Dese gelegentheynt om aen u en al de Harders en Professoren, door het geheele vereenigde Nederlandt, uyt gemeene naem der broederen te schrijven, hebbe ick seer bequaem gheoordeelt, by dewelcke wy van onse langhduerige Zee tocht verlost, nu ten eersten naer Switserlant (met Godts hulpe) en vorders (indien het Godt belieft) selfs naer Hollandt staen te vertrecken. Ick hebbe niet nodigh gedacht, in dese, soo in het gemeen als in het bysonder aen u geschreven, eenigh Historisch verhael van onse verlossinge te doen; ten deelen om dat ick wete, deselve nu door geheel Nederlandt bekend te zijn; ten deelen om dat de uytsteeckentheynt van sulck een werck, niet toelaet, met een korte en verhaeste penne verhandelt te worden. Ick hoope dat Godt den tijdt verleenen sal, dat alle dese dinghen op een treffelijcke wijze voor den dagh sullen komen. Dat behaegt my ten minsten hier by te voegen, een wonderlijcke over eenkomst tusschen dese onse verlossinge uyt het geestelijcke, en die van de kinderen Israels, uyt het lichaemelijke Egypten. Want hier is ons dien Excell. Heer de Ruyter, wien het Goddelijck bevel van ons te verlossen, door de Ho. Mog. Heeren Staten der Vereenigde Nederlanden aanbevolen is, gelijk als een dapperen Moises geweest; maer oock zijnder Aarons in dat geestelijck Egypten, als vreemdelingen en aenkomelingen, van dat selfde landt gevonden, namentlijck de Hollandsche Consul tot Napels residerende, en met den selven, de Godtvruchtige en Edele Heer Georgius Welz, die als vertaelders van het selfde bevel, en dappere aenhouders by den Onder-Koninck van Napels geweest zijn. Maer tusschen de voorafgaende uytstellinghe, van de beloofde vrylaetingh, en de vrystellingh by Nacht, word mede een groote ghelijckheydt en over een komst bevonden. Eyndelijck, seer beroemde Man, versoecken wy u alle met vertrouwen, dat gelijk ghy tot noch toe gedaen hebt, ghy alsoo voor het toekomende, met de andere Eerwaerde en beroemde Mannen, onse saeck, by de Christelijcke en Doorluchtige Overigheyt van u Vaderlandt, volhardt voort te setten; op dat, door de welcke wy (door Godts bystandt gevoorspoedight) van de keetenen verlost zijn; wy oock door de selve mede van onse ballingschap ontslagen; en tot Godts glorie, en veeler zielen welstandt, weder in onse Kercken in Hongariën, herstelt mogen worden. Uw seer beleefden Brief van den 6 December 1675, hebben wy met groote achtinge in Sicilie, by de Sterckte Melazzo, ontfanghen; en erkennen, met verschuldighde en eerbiedige danckbaerheydt onses ghemoedts, al uwe wackerheyt en kloekheyt in dat gedeelte, en de Godtvruchtige en bekommerde sorge over ons, van de geheele Eerwaerde Broederschap der Kercke van Uytrecht. Het geldt, van het welcke ghy gewagh maeckt, zijn ons tot noch toe niet ter hand gekomen, nochtans twijfelen wy niet, of sy sullen noch wel komen. Ick kan u noch toeschrijven den

afval van seven broederen van de Augsburghsche belijdenis, en dry van de Gereformeerden, door hun quaedt en schandaleus voorbeeldt bewoogen, in de Buccavische gevangenis, maer al de andere Gereformeerde, aldaer acht in het getal, zijn seer standvastigh gebleven, van de welcke nu dry, naer het geluckigh uytstaen van hunnen strijdt, de Martel-kroon in den Hemel ghenieten; maer de vijf andere worden als noch, ter oorsaeck van de standvastige belijding der waarheyt, in een seer donckere gevangenis gehouden, ten ware sy, door des Keysers bevel, daer nae verlost mochten zijn; want wy verwachten oock van dagh tot dagh der selver verlossinge. Al mijn eerweerde Gesellen en Broeders, doen u, seer beroemde en beleefde Man, beneffens my, seer groeten, gelijk ick mede schrijver deses, gedienselijk groete, beneffens u, al mijne eertijds geduchte en eerwaerde Leermeesters, de Cl. D. And. Essenum, Cl. D. Regium, et D. Joh. Leusden, maer niet ick alleen, maer oock alle mijne Gesellen, groeten de selve. Eenige weynige in dese ingeslootene, hebbe ick geschreven, soo aen den Eerw. D. Gysb. Voetium, als aen onse Hungersche Lands-lieden. Indien het Godt sal believen ons weder naer Hollandt te geleyden, sal ick niet versuymen ter eerster gelegentheyt u te komen besoecken. Voor de rest, beveele ick u, met die u't liefst zijn, aen de Goddelijcke bescherminge. Gegeven tot Venetie den 7 May 1676.

Deselve als boven uw eertijts Leerlingh ter plichten met allen bereyt.

F. F. O.

Lelõhelyé: Bosch, Lambert van den: Leeven en daden der doorluchtigsten zee-helden en ontdeckers van landen deser eeuwen. Amsterdam, 1676. 297–298.¹⁴⁶

A levél fordítása:

A hírneves és tanult Franciscus Burmannusnak, aki az utrechti egyetemen a szent teológia doktora és professzora, valamint az ottani gyülekezet hű lelkipásztora, kíván Ortokocsi Fóris Ferenc, az igazság nápolyi gályákról megszabadított hitvallóinak társa, minden jót stb.

Jónak láttam, hogy a hosszadalmas tengeri útról történő megszabadulásunk alkalmából valamennyi testvérem nevében írjak önnek és Hollandia valamennyi lelkipásztorának és professzorának, most, hogy először (Isten segédelmével) Svájcba, majd (ha Istennek tetszik) Hollandiába készülünk in-

---

¹⁴⁶ Megtalálható még a mű 1683-ban Amszterdamban megjelent bővített kiadásában a 776–777. lapokon.

dolni.¹⁴⁷ Nem tartottam szükségesnek, hogy ez alkalommal akár általában, akár részletesen leírjam kiszabadításunk történetét; részben mert tudom, hogy az egész Hollandiában ismert, másrészt egy ilyen fontos mű nem lehet hiányos, és nem lehet kapkodva hozzáfogni. Remélem, Isten elég időt ad majd ahhoz, hogy mindezek a dolgok méltó módon napvilágra kerüljenek.¹⁴⁸ Itt csak annyit említenék meg, hogy milyen csodálatos az egybeesés a mi és Izráel gyermekeinek megszabadulása között a képzelt, illetve a valóságos Egyiptomból. A mi esetünkben ugyanis a kiváló De Ruyter úr, akire Hollandia nagyhatalmú rendjei az isteni parancs, megszabadításunk végrehajtását bízta, volt a bátor Mózes; és a mi Egyiptomunkban is voltak Áronok, akiket az országban idegennek és jövevénynek tekintettek, nevezetesen a nápolyi holland konzul¹⁴⁹ és az istenfélő és nemes Georg Welz¹⁵⁰ úr, akik a nápolyi alkirálynál¹⁵¹ az isteni parancs tolmácsolói és bátor szorgalmazói voltak. De a megígért szabadon bocsátás elhalasztása és az éjjel történt szabadon bocsátás¹⁵² között is nagy a hasonlóság és az egybeesés. Végül, hírneves férfiú, mindannyiukat bizodalommal kérjük, hogy a többi tiszteletreméltó és híres férfiúval, ahogy eddig, úgy a jövőben is álljanak ki rendületlenül ügyünk mellett országuk keresztyén és fenséges vezetőinél, hogy amint (Isten támogatásával) megszabadítottak láncainkból, úgy száműzetésünk is megszűnjön, és Isten dicsőségére, valamint sok lélek épülésére magyarországi templomainkba visszatérhessünk.¹⁵³ 1675. december 8-i jóakarató levelét a milazzói erődnel¹⁵⁴ nagy tisztelettel vettük, és szívünk tiszteletteljes hálijával köszön-

---

¹⁴⁷ Az eredeti elképzelés valóban az volt, hogy Svájc érintésével valamennyi prédikátor Hollandia felé veszi útját. (THURY i. m. 170., 174.) Mielőtt Svájcba indulhattak volna, néhányan megbetegedtek közülük, akiknek fel kellett épülniük, másrészt meg kellett várniuk a buccari börtönben levő társaik kiszabadulását is. Zürichi tartózkodásuk közben született svájci és hollandiai támogatóik között megállapodás arról, hogy csak hat- vagy nyolc tagú csoportjuk látogasson el Hollandiába, ahová július végén indultak el. (THURY Etele: Gályarabjaink megszabadítása. Protestáns Szemle 1910, 34., 45–46.)

¹⁴⁸ Lásd az 57. jegyzetet.

¹⁴⁹ Dalen, Cornelio van (meghalt 1713), 1670-től a holland köztársaság nápolyi konzulja. (SCHUTTE, Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers..., 453.)

¹⁵⁰ Nápolyi német kereskedő, a gályarabok támogatója és közvetítője Zaffius felé.

¹⁵¹ Fajardo de Requesens-Zúñiga y Álvarez de Toledo, Fernando Joaquin (meghalt 1693), 1675–1683 között nápolyi alkirály.

¹⁵² Bár a nápolyi alkirály már január 22-én ígéretet tett a gályarabok szabadon bocsátására, De Ruyternek február 11-én személyesen kellett közbenjárnia, hogy az ténylegesen megtörténjen.

¹⁵³ I. Lipót 1676. február 8-án kelt rendeletében azzal a feltétellel engedélyezte a gályarabok kiváltását, hogy azok hazájukba nem térhetnek vissza.

¹⁵⁴ Helység Szicíliában, Messina közelében.

jük az ön ügyünk iránt tanúsított kitartását és bátorságát, valamint az egész tiszteletreméltó utrechti gyülekezet istenfélő és aggódó gondoskodását. Az ön által említett pénz eddig nem jutott el hozzánk, de nincs kétségünk afelől, hogy megérkezik majd. Beszámolhatok még hét ágostai és három református hitvallású testvér elvesztéséről, akik szenvedéseik következtében botrányos példát szolgáltatottak a buccari börtönben,¹⁵⁵ de az összes többi, nyolc református, nagyon állhatatos maradt, és miután közülük hárman szerencsésen kiállták a próbát, már elnyerték a vértanúk mennyei koronáját;¹⁵⁶ a többi ötöt azonban az igazság melletti állhatatos kitartásuk miatt egy nagyon sötét börtönben tartják, míg a császár parancsa alapján kiszabadulhatnak, amit nap mint nap várunk.¹⁵⁷ Minden tiszteletestársammal és testvéremmel együtt köszöntjük önt, igen híres és jóakarátú férfiú, és szolgálatkészen köszöntöm valamennyi korábbi tekintélyes és tiszteletreméltó tanítómesteremet, a jeles Andreas Essenius urat, a jeles Regius urat, Johannes Leusden urat, és ugyanezt teszi valamennyi társam is. Mellékeltem néhány sort Gysbertus Voetius tiszteletes úrnak és magyar honfitársainknak. Ha Isten újra Hollandiába vezérel, nem fogom elmulasztani, hogy az első alkalommal felkeressem.¹⁵⁸ Egyébiránt ajánlom szereteteivel együtt Isten oltalmába. Írtam Velencében, 1676. május 7-én.

Az ön minden szolgálatra kész egykori tanítványa

O. F. F.

7.

[Velence, 1676. május 7.]¹⁵⁹

A megszabadult prédikátorok levele Dél-Holland egyházmegye zsinatának (töredék)

... O bysonder werck Gods, dat oogenschijnlijck in onse verlossinghe is te zien! want daer in worden de steene herten van onse bitterste vyanden door eenen wenck Gods schielijck verzagt, de strenghe aendryvers doen afstandt

¹⁵⁵ Czabányi János, Csutka János, Glogovius János, Johannides Fülöp, Mensatoris István, Raphaides János és Rohácsi János, illetve Gömői János, Szalai János és Szentpéteri István 1675. december 27-én katolizáltak.

¹⁵⁶ Szendrei György, Szentkirályi András, Tököli István.

¹⁵⁷ Kállai István, Ladmóczi István, Rimaszombati János, Szentpéteri Mangó István és Tatay Sámuel 1676. május 2-án szabadultak ki.

¹⁵⁸ A prédikátorok nyolc tagú küldöttsége 1676. augusztus végén érkezett Utrechtbe, és 25-én jelent meg az utrechti egyháztanács ülésén. (MIKLÓS i. m. 107.)

¹⁵⁹ Van den Bosch szerint ez a levél az előbbivel egy napon kelt. (VAN DEN BOSCH i. m. 299.)

sonder veel moeyte van haer opset om ons geduurigh te quellen; ende op't gesicht van hare Ho. Mo. Vloot (door Godt gesonden) ende den dapperen Admirael des selfs Michiel de Ruyter, neemen wel haest en onverhoopt de boeyen van onse beenen af, en gelasten ons des avondts van den selven dagh (11 Febr.) in haest uyt het midden der Galeyen heen, en tot de Hollandsche Vloot te gaen (gelijck wel eertijds de Egyptenaren de Israëlitien.) En daer na: wat aengaet onsen tegenwoordighen staet, vinden wy goedt, vermaerde mannen U. E. kennis te geven, dat wy al van den 11 Febr. des tegenwoordigen jaers, welcke was de dagh der verlossinge, tot den 25. dagh van Meert, geweest zijn in hare Ho. Mo. Vloot, onder de voorsorge en bescherminge van den seer uymuntenden Admirael de Ruyter, ende dat wy al dien tijt van den selven, en die geheele Vloot, met onuytsprekelijcke blijmoedigheydt ende beleeftheydt onthaeldt zijn. Die selve man, vol van Godvruchtigheydt ende liefde, was wel voornemens om ons met hem in zijn Vloot in Hollandt over te brengen: maer na dat hy de nieuwe order van haer Ho. Mo. tot langer verblijf in die zee bekomen hadde: ende alsoo gesien dat zijn t'huyskomste langer uytgesteldt wierdt; ende wy aen de andere zijde genegen waren, om sonder langer uytstel ons werck voort te setten, heeft ons eyndelijck op den 25. Meert voorsz. genoeghsaem van behoeften en vrygeleyde voorsien, laten overschepen, omtrent de sterckte Melasso, in een Engels Schip, de wil hebbende na Venetien. Alwaer wy door Gods genade op den 24. April op de haven gekomen zijn etc.

Lelöhelye: Bosch, Lambert van den: *Leeven en daden der doorluchtigsten zee-helden en ontdeckers van landen deser eeuwen.* Amsterdam, 1676. 299.¹⁶⁰

A levél fordítása:

... Oh, Istennek mily különös műve nyilvánul meg szabadulásunkban! Legádázabb ellenségeink köszívét egyetlen intéssel hirtelen megenyhíti, szigorú hajcsáraink különösebb nehézség nélkül elállnak szándékuktól, hogy állandóan kínozzanak bennünket; és ahogy megpillantják a Nagyhatalmú Rendek (Isten által küldött) flottáját és annak admirálisát, a bátor Michiel de Ruyter admirálist, sietve és váratlanul leveszik lábainkról a bilincseket, és megparancsolják, hogy még aznap (febr. 11.) este sietve jöjjünk fel a gályák mélyéről, és menjünk át a holland flotta hajóira, (ahogy korábban az egyiptomiak is tették a zsidókkal). Ami jelenlegi helyzetünket illeti, úgy látjuk

---

¹⁶⁰ Megtalálható még a mű 1683-ban Amszterdamban megjelent bővített kiadásában a 778. lapon.

jónak, hírneves férfiak, hogy nagyságotok tudtára adjuk, hogy már ez év február 11-étől, a szabadulás napjától március 25-ig a Nagyhatalmú Rendekek flottájánál voltunk, az igen kiváló De Ruyter admirális gondoskodását és védelmét élvezve, és ugyanakkortól fogva mind ő, mind az egész flotta kimondhatatlan örömmel és jóakarattal fogadtak bennünket. Ennek az istenfélő és jámbor férfinak az volt ugyan a szándéka, hogy minket flottájával Hollandiába vigyen; de miután a Nagyhatalmú Rendekek újabb rendelete szerint hosszabb ideig kellett a térségben maradnia,¹⁶¹ és tekintve, hogy egyrészt hazatérése elodázódott, másrészt mi is hajlottunk rá, hogy munkálkodásunkat hosszabb kihagyás nélkül folytassuk, végül március 25-én ellátva minket minden szükségessel és útlevelemmel,¹⁶² a milazzói erőd környékén áthelyezett bennünket egy Velence felé induló angol hajóra, amelynek kikötőjébe Isten kegyelméből április 24-én érkeztünk meg stb.

---

¹⁶¹ A holland parlament 1676. március 17-én kelt rendeletében utasította De Ruytert, hogy még hat hónapig maradjon a földközi-tengeri térségben.

¹⁶² Kiadva: THURY i. m. 169–170.

László Zsigmond BUJTÁS

Der Briefwechsel der ungarischen Galeerensklaven-Predigern mit Frans Burman (1675–1676)

In April 1674 verurteilte das aus katholischen Prälaten und Laien zusammengesetzte ausserordentliche Gerichtshof zu Pressburg (Bratislava, Slowakei) zahlreiche ungarische reformierte und lutherische Prediger und Schullehrer unter anderem wegen vermeinte Verschwörung gegen die römisch-katholische Kirche und die Person des Kaisers zum Tode. Leopold I. modifizierte das Urteil, und verordnete, dass die Verurteilten in verschiedene Gefängnisse Ungarns gebracht werden müssten, damit sie durch Folterungen gezwungen werden, um das Land zu verlassen. Einige von denjenigen, die unbeugsam blieben, wurden in Mai 1675 nach Neapel befördert, wo sie als Sklaven an spanische Galeeren verkauft waren. Andere wurden über Triest ins Gefängnis von Buccari (Bakar, Kroatien) gebracht.

Beide Gruppen suchten bald Kontakt mit dem Ausland unter anderem der Niederlande, um ihre Befreiung zu erreichen. Wie bekannt, schrieb die Gruppe zu Neapel einen Brief an die Generalstaaten und dem holländischen Residenten zu Basel, Abraham Malapert. Die andere Gruppe nam in Augustus 1675 aus Triest Kontakt mit dem zu Venedig praktizierenden Arzt und protestantischen Pfarrer, Nicolaus Zaffius auf, damit er das Aufbringen des Lösegeldes für ihren Freikauf bei der Niederlande und England anregt.

Als Grundlage der Veröffentlichung dienten drei andere Briefe der Gruppe zu Neapel und zwei unveröffentlichte Briefe von Frans Burman, Professor der Theologie und Kirchengeschichte an der Universität zu Utrecht. Darüber hinaus werden auch zwei Briefe der Prediger veröffentlicht, die sie nach ihrer Befreiung an Burman, beziehungsweise an die Synode Süd-Holland schrieben.

Ferenc Otrokocsi Fóris schrieb am 6 Juni 1675 aus Neapel an seinen ehemaligen Lehrer, Burman und Johannes Leusden, Professor der griechischen und hebräischer Sprache an derselben Universität, um ihre Unterstützung bei den Generalstaaten zu fragen.

Burman antwortete am 19 Augustus 1675 aus Hanau, wo er sich zu jener Zeit aufhielt und früher Prediger war. Zuzufolge seiner Bemühungen wurden Kollekten für den Freikauf der Prediger in Hanau, Frankfurt am Main und andere Städten Deutschlands bis zu November des Jahres veranstaltet und das Geld war durch Vermittlung Burmans an die Prediger zugeschickt.

Am 25 Augustus 1675 schrieben die Prediger einen neueren Brief an Burman und Leusden, beziehungsweise ihre Landsleute, die zu gleicher Zeit zu Utrecht studierten.

Der Kichenrat der reformierten Gemeinde zu Utrecht hat am 6 September 1675 beschlossen, um den Brief von Otrokocsi Fóris ins niederländisch zu übersetzen und in gedruckter Form herauszugeben. Die Übersetzung erschien als Flugblatt. Die zwei späteren Briefe der Prediger erschienen ebenso in einem Flugblatt, das sowohl der lateinische Original als auch die niederländische Übersetzung enthält.

Die Synode von Utrecht beschloss an ihrer Sitzung vom 7–11 September die anderen Synoden des Landes über die Lage der Prediger zu unterrichten und um ihre Unterstützung zu fragen. Auf Gesuch der Synode, beziehungsweise Provinz Overrijssel beschäftigten sich auch die Generalstaaten am 24 Oktober 1675 mit dem Brief von Otrokocsi Fóris. Sie beauftragten den holländischen Gesandten zu Wien, Gerard Hamel Bruyninx, alles bei dem Kaiserlichen Hofe in Wien zu unternehmen, damit die Prediger freikommen.

Die Tätigkeit von Hamel Bruyninx, Malapert, Burman und die Briefe der Prediger trugen dazu bei, dass die Generalstaaten am 11 November 1675 Admiral Michiel de Ruyter die Anweisung gaben, die Prediger aus der Gefangenschaft zu befreien, was am 11 Februar 1676 wohl geschehen ist. Über die Anstrengungen, die sowohl im In- als auch im Ausland zu ihrer Befreiung führten, berichtete Otrokocsi Fóris Burman am 9 Dezember 1675. Weil Kaiser Leopold seine Erlaubnis für den Loskauf der Prediger nur unter der Bedingung gab, dass sie nicht nach Ungarn zurückkehrten, bat Otrokocsi Fóris Burman nach ihrer Befreiung in seinem Dankbrief vom 7 Mai 1676 aus Venedig, um wieder bei den Generalstaaten zu übermitteln, damit sie unverehrt nach ihrer Heimat zurückkehren dürfen.

Aus den Briefen Burmans geht hervor, dass er nebst Zaffius, Hamel Bruyninx und Johann Heinrich Heidegger, Professor der Theologie an der Universität zu Zürich der wichtigste Patron der Prediger war.

Das lateinische Original des Briefes von Otrokocsi Fóris ist nicht vorhanden. Es gibt wohl eine unveröffentlichte Abschrift in der Bibliothèque publique et universitaire zu Genf. Die niederländische Übersetzung wird in der Centrale Bibliotheek der Rijksuniversiteit Gent aufbewahrt. Das lateinische Tekst und die niederländische Übersetzung des zweiten und dritten Briefes der Prediger befindet sich in der Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Das Original der zwei unveröffentlichten Briefe von Burman ist nicht vorhanden. Sie sind in zahlreichen Abschriften in ungarischen Bibliotheken

(Budapest, Debrecen, Sárospatak) und in der Zentralbibliothek Zürich zu finden. Aus tekstologischen Gründen werden sie aus dem Heidegger-Nachlass, Zentralbibliothek Zürich veröffentlicht. Das lateinische Original der zwei Briefe der befreiten Prediger ist ebenso nicht vorhanden. Die niederländische Übersetzung erschien zum erstenmal in dem Werk von Lambert van den Bosch (Leeven en daden der doorluchtigsten zee-helden en ontdeckers van landen deser eeuwen. Amsterdam, 1676).